Ontv. 12.01 pm

Griffie ER Bonaire

Ingek.: FEB 20 2020

Volgnummer: 2020000661

Griffier: | Uitv.:

OPENBAAR LICHAAM
BONAIRE

Aan:
De leden van de eilandsraad

Uw brief van: -
Ons nummer: PBA/2020001180
Datum: 20 FEB 2020
Betreft: Aanbieding aangepast Natuurplan Bonaire 2020-2024

Geachte leden van de eilandsraad,

Tijdens de behandeling van het Natuurplan Bonaire in de vaste commissie van 29 januari 2020 is verzocht de planhorizon van het plan aan te passen. In de bijlage bij deze brief treft u het aangepaste plan aan. De planhorizon is aangepast naar de periode 2020-2024.

Wij hopen u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Het bestuurscollege van het Openbaar Lichaam Bonaire,
de gezaghebber, de eilandsecretaris,

bijlage: Natuurplan Bonaire 2020-2024
cc:

Correspondentieadres
Kaya Grandi 51 | Kralendijk, Bonaire C.N.
Tel. (+599) 717-5330 | Fax. (+599) 717-8416
www.bonairegov.com

Verzoeke bij beantwoording van deze brief datum, nummer en onderwerp te vermelden

Natuurplan Bonaire 2020-2024

Januari 2020

Voorwoord

Inhoudsopgave

0 Inleiding 4

0.1 Wat is een natuurplan? 4

0.2 Waarom een meerjarenplan voor natuurbeleid op Bonaire? 4

1 Afbakening en context van dit natuurplan 8

1.1 Natuur als motor van sociaaleconomische ontwikkeling 8

1.2 Een natuurplan binnen een duurzame economische ontwikkeling 9

1.3 Raakvlakken met andere beleidsterreinen 12

1.4 Wettelijk kader 13

2 Natuurbeleid op Bonaire 16

2.1 Institutionele borging en handhaving van natuurbeleid 16

2.2 Het Natuurbeleidsplan Bonaire 1999-2004 17

2.3 Wat is er bereikt op het gebied van gebiedsbescherming? 18

2.4 Wat is de status van soortenbescherming? 19

2.5 Beleid van de laatste jaren 21

3 De staat van natuur op Bonaire 23

3.1 Het Bonaire National Marine Park 23

3.2 De overige natuurgebieden 25

3.3 De staat van bedreigde soorten 26

4 Huidige bedreigingen voor natuur op Bonaire 27

4.1 Druk op ecosystemen wordt groter 27

4.2 Beperkingen voor een gedegen natuurbeleid 32

5 Een agenda voor natuurbeleid 34

5.1 Duurzaam beheer en gebruik van de natuur 35

5.2 Institutionele versterking en financiële basis 51

6 Conclusie en haalbaarheid ambities 65

Referenties 69

ANNEX 1 – Overzicht belanghebbenden 72

ANNEX 2 – Ontwikkelingsproces natuurplan en inspraak belanghebbenden 75

0 Inleiding

0.1 Wat is een natuurplan?

Dit natuurplan beschrijft op hoofdlijn het beleid voor het waarborgen, beschermen en verbeteren van de natuur op Bonaire. De daadwerkelijk uitvoering zal worden uitgewerkt in concrete plannen van aanpak per ambitie en of doel. Het natuurplan dat voor u ligt is als volgt opgebouwd. Ten eerste wordt het kader beschreven, waarom het OLB een natuurplan ontwikkelt. Vervolgens wordt de historie van natuurbeleid op Bonaire beschreven in hoofdstuk 3. Hoofdstuk 4 geeft een globaal overzicht van de status van de natuur op Bonaire en in hoofdstuk 5 worden de huidige bedreigingen weergegeven. Uiteindelijk toont hoofdstuk 6 de ambities en bijbehorende doelen die het OLB zichzelf stelt ten aanzien van het waarborgen, beschermen en behouden van de ontzettend belangrijke natuur op Bonaire. Als laatste wordt in hoofdstuk 7 inzichtelijk gemaakt dat de aanwezige middelen niet toereikend zijn om alle gewenste ambities te realiseren.

0.2 Waarom een meerjarenplan voor natuurbeleid op Bonaire?

Bonaire staat bekend om haar natuur. De koraalriffen die het eiland omringen zijn een ‘hotspot’ van biologische diversiteit en zijn qua gezondheid uniek in het Caribisch gebied (Jackson et al., 2014). De mangroven en zeegrasvelden in het Lac vormen de kraamkamers voor vele vissoorten en zijn een belangrijke voedingsbron voor zeeschildpadden. De zoutmeren zijn broedgebieden voor flamingopopulaties en de cactussen en droge bossen zijn een habitat voor onder andere de bedreigde lora.

De ecologische waarde van de Bonairiaanse natuur is sinds lange tijd nationaal en internationaal erkend. Het onderwaterpark (Bonaire National Marine Park) werd eind zeventiger jaren van de vorige eeuw opgericht. Het onderwaterpark, inclusief Klein Bonaire, heeft de status van nationaal park. Door de vroege wettelijke bescherming van het onderwaterpark, het mandaat van STINAPA, de vergoedingen die door gebruikers van het park betaald moeten worden, de succesvolle natuur- en milieueducatie en de staat van de koraalriffen, werd Bonaire internationaal gezien als voorloper op het gebied van natuurbescherming. Dit heeft zijn vruchten afgeworpen. Een uitgebreide studie van Jackson et al. (2014) geeft aan dat de riffen van Bonaire worden geschaard onder de meest gezonde riffen in het Caribisch gebied.

Naast de ecologische waarde is het natuur een belangrijk onderdeel van de Bonairiaanse identiteit en een aanjager van werkgelegenheid en economische ontwikkeling op het eiland (Lacle et al, 2012 & Schep et al., 2013). Een sterk groeiend aantal toeristen en nieuwe inwoners, veelal afkomstig uit Europees Nederland, Curaçao en de Verenigde Staten, heeft Bonaire het afgelopen decennium weten te vinden. Zij worden veelal aangetrokken door de kwaliteit van leven en de recreatiemogelijkheden in de natuur, zoals duiken, wind- en kitesurfen, snorkelen, zwemmen in zee, recreëren op het strand, wandelen, paardrijden, vogelen, mountainbiken en fietsen (Croes et al., 2017).

Die versnelde ontwikkeling van het eiland heeft echter ook een keerzijde. Ook de gezondste riffen in het Caribisch gebied leiden onder herhaaldelijke incidenten van

koraalverbleking, de invloed van ziekten en de lokale effecten van kustontwikkeling. De (grond)waterkwaliteit, hogere bezoekersaantallen en sedimentatie zijn een aantal voorbeelden van bedreigingen die door deze ontwikkeling zorgelijke proporties hebben aangenomen. De effecten worden versterkt door de overbegrazing op het eiland door invasieve soorten, zoals geiten, ezels en varkens (Bak et al, 2005).

Recente studies wijzen op alarmerende trends in koraalbedekking, samenstelling van soorten, en de aanwezigheid van macroalgen, grasalgen en matten van cyanobacteriën. Gelukkig laten studies van De Bakker et al. (2016, 2017) zien dat de '*resilience*' (veerkracht) van enkele van de riffen van Bonaire hoog genoeg is om nog te kunnen herstellen van de effecten van koraalverbleking[1]. Echter, over het algemeen schetsen de lange termijn trends van de indicatoren die inzicht geven in de gezondheid van de koraalriffen een negatief toekomstbeeld (DCNA, 2017).

Zowel de risico's van een toenemende druk op de natuur als het belang van de natuur voor de economische ontwikkeling, zijn gemeengoed op het eiland sinds de publicatie van het rapport Pourier in 1992. Om het toerisme op een duurzame manier te stimuleren, zonder afbreuk te doen aan natuurlijke rijkdommen, stelt het rapport dat moet worden afgezien van massatoerisme en dat het aantal duiken en hotelkamers niet onbeperkt kan groeien. Ook concludeert het rapport dat wanneer natuur succesvol beschermd wordt, de waarde van natuurgebieden – zoals bijvoorbeeld het koraalrif – verder zal stijgen vanwege de degradatie van natuur in de grotere regio en wereldwijd.

[1] Dutch Caribbean Nature Alliance 'BioNews' issue 3 2017 geeft een goed overzicht van de trends van het koraalrif van Bonaire.

Hoewel het rapport Pourier 25 jaar oud is, is de boodschap nog onverminderd actueel. Destijds was er sprake van sterke groei van toerisme en bevolking; sinds 1992 is zowel de bevolking als het aantal toeristen meer dan verdubbeld en volgens de verschillende experts en het gaande onderzoek van Wageningen Marine Research Instituut kan de huidige staat van de natuur als matig tot zeer ongunstig worden geclassificeerd. Bovendien is de verwachting dat de toeristenaantallen en bevolking in de komende jaren nog verder zullen groeien (Croes et al., 2017). Om het natuurlijk kapitaal van Bonaire te kunnen waarborgen is het daarom van cruciaal belang dat er een natuurvisie is die door de bevolking gedragen wordt.

Zoals verwoord in het Natuurbeleidsplan Caribisch Nederland (2013-2017), is het bestuurscollege van het openbaar lichaam Bonaire (OLB) verantwoordelijk voor de ontwikkeling van een natuurplan voor Bonaire. In dit eilandelijke natuurplan worden de ambities uit het natuurbeleidsplan voor Caribisch Nederland in context van de doelstellingen van het OLB verwerkt tot een concrete beleidsvisie, waaruit maatregelen ontstaan aangaande beschermde gebieden, soortenbescherming en natuurbeheer buiten beschermde gebieden op Bonaire.

Het eerste lokale natuurbeleidsplan van Bonaire dateert van de periode 1999-2004. In dat plan zijn doelstellingen en activiteiten geformuleerd aangaande gebieds- en soortenbescherming. Bijna twintig jaar later zijn de omstandigheden op eiland veranderd en zijn er een nieuwe visies voor de ontwikkeling van Bonaire, zowel wat betreft het natuurbeleid als de ontwikkeling van belangrijke economische sectoren die afhankelijk zijn van deze natuur.

Dit nieuwe natuurplan formuleert de ambities en bijbehorende doelen voor het beheer van de natuur van Bonaire voor de nabije toekomst (5 jaar) in het kader van economische ontwikkeling en klimaatverandering. Het plan heeft als uitgangspunt leidraad te vormen voor bestuurlijke besluitvorming op alle gebieden die betrekking hebben op de natuur, zoals milieubeleid, ruimtelijke ontwikkeling, lokale wetgeving en toerisme. Dit plan beoogt niet alleen de doelen te formuleren, maar ook een inzicht te geven in de benodigde middelen op hoofdlijn. De doelen en activiteiten op hoofdlijnen moet uiteindelijk worden uitgewerkt in concrete actieplannen. Dit natuurplan geeft het kader voor deze actieplannen en de allocatie van het beschikbare budget.

Voor direct belanghebbenden is een rol beschreven, waarin zij zouden kunnen meewerken aan de uitvoering van specifieke doelen voor het behoud van de bijzondere natuur van Bonaire. Het is het streven dat dit natuurplan wordt gebruikt door belanghebbenden als een hulpmiddel om de overheid van Bonaire te kunnen ondersteunen en stimuleren in de uitvoering van haar natuurbeleid in de komende vijf jaar.

Inspraak en draagvlak

Het is de opzet geweest om dit natuurplan Bonaire integraal te ontwikkelen. Dat wil zeggen dat ambtenaren, belanghebbende partijen uit de private sector, de natuurbeschermingssector en de Bonairiaanse burger zoveel mogelijk zijn betrokken bij de ontwikkeling van dit document. Annex 1 geeft een overzicht van de belanghebbenden die hebben bijgedragen aan het natuurbeleidsplan en hun belang in het natuurbeleid van

Bonaire. Daarbij wordt aangetekend dat de lijst niet uitputtend is en dat partijen zoals de kustwacht, de politie, de douane, het openbaar ministerie en de marechaussee ook een rol spelen.

Op basis van een ‘review document’ is in mei 2017 aan de belanghebbenden, die gedefinieerd zijn als partijen waarvan natuur een cruciaal element is in de kernactiviteiten, gevraagd om op een aantal vragen antwoord te geven om de relatie tussen de belanghebbende en het natuurplan duidelijk te maken. In augustus 2017 is met de belanghebbenden verder, in bilaterale gesprekken, gesproken over het natuurplan. Het proces van de ontwikkeling van het natuurplan en de wijze waarop belanghebbenden zijn betrokken wordt verder beschreven in annex 2.

1 Afbakening en context van dit natuurplan

1.1 Natuur als motor van sociaaleconomische ontwikkeling

Natuur is essentieel voor het welzijn van inwoners en de economie op Bonaire. Een aantal studies onder de naam *"What's Bonaire's Nature Worth?* (Vrije Universiteit en Wolfs Company, 2013) hebben geprobeerd de waarde van de natuur te kwantificeren; uit te drukken in een monetaire waarde. Om dit te kunnen doen is er gekeken naar de diensten die de natuur levert aan de mensen, zoals natuurtoerisme, visserij, kustbescherming en recreatieve waarde van natuur voor de lokale bevolking. In totaal zijn er elf diensten gewaardeerd, die worden geleverd door ecosystemen op land en in de zee. Deze diensten vertegenwoordigen een totaal economische waarde van $105 miljoen per jaar, op basis van de waarden die bewoners, toeristen en inwoners van Europees aan de natuur toekennen.

Wat betreft de toeristenindustrie, is de voorspelling uit het Rapport Pourier (1992) deels uitgekomen. Vormen van toerisme waarbij de natuur centraal staat zijn explosief gegroeid sinds 1992. Duiktoerisme, bezoeken aan Lac en het Washington-Slagbaai NP, strandtoerisme, wind- en kitesurfen, het zijn voorbeelden van activiteiten die populairder zijn op het eiland dan ooit. Onderzoek laat zien dat meer dan 70% van de bezoekers die per vliegtuig naar Bonaire komen, tijdens hun bezoek duiken of snorkelen (Schep et al. 2013). Maar ook andere activiteiten die toeristen worden ondernomen vinden toch voornamelijk in de natuur plaats. Één blik op de aanprijzing van het eiland via de Tourism Corporation Bonaire of TripAdvisor zegt eigenlijk al genoeg: toeristen op Bonaire komen voor de natuur (Croes et al., 2017).

Naast economische waarde heeft de natuur ook betekenis voor de lokale cultuur en het verstevigen van sociale cohesie onder de bevolking van het eiland (Lacle et al., 2012). Recreatieve activiteiten in de natuur, zoals vissen, samenkomen op het strand of in de kunuku, surfen en tal van andere bezigheden, dienen ter ontspanning en versterken de sociale banden van de eilandbewoners. Ook zijn deze gewoontes, samen met het gebruik van natuurlijke producten en de kenmerkende kenmerken van de Bonaireaanse natuur, diep verweven met de culturele identiteit van de eilandbewoners. Uit onderzoek naar de betalingsbereidheid om de natuur van Bonaire te beschermen, blijkt dan ook dat de betalingsbereidheid onder de Bonairiaanse bevolking aanzienlijk is: 64% van de bevolking geeft aan meer te willen betalen voor natuurbescherming op het eiland, gezamenlijk goed voor een bedrag van 2,9 miljoen dollar

per jaar. Ook blijkt uit het onderzoek dat het merendeel van de bevolking additionele maatregelen ten behoeve van natuurbescherming ondersteund (Lacle et al. 2012)

Tenslotte heeft de natuur op Bonaire ook een belang voor mensen buiten het eiland. De koraalriffen op Bonaire zijn in vergelijking met andere Caribische riffen nog in goede staat, en daardoor uniek. De natuur trekt dan ook veel onderzoekers aan vanuit Europa, Noord- en Zuid-Amerika, die op het eiland hun wetenschappelijk onderzoek uitvoeren of worden opgeleid tot wetenschapper. Ook de Nederlandse burger lijkt zich steeds meer bewust te worden van de unieke natuurwaarden die zich binnen het Koninkrijk bevinden. Een vergelijkbaar onderzoek naar de betalingsbereidheid voor natuurbescherming onder Nederlandse burgers, laat zien dat een meerderheid van de Nederlandse bevolking bereid is om bij te dragen aan natuurbescherming op Bonaire (Van Beukering, 2012). Dit heeft de Rijksoverheid er dan ook toe bewogen om significant bij te dragen aan natuurbescherming op het eiland.

1.2 Een natuurplan binnen een duurzame economische ontwikkeling

Het is de verwachting dat natuurlijke rijkdommen van Bonaire ook in de toekomst cruciaal voor de ontwikkeling van het eiland blijven. De belangrijkste conclusie van het laatste integrale ontwikkelingsplan voor het eilandgebied Bonaire luidt dan ook:

"Bonaire bezit een uniek product, namelijk haar milieu, aangevuld met de cultuur en de cultuurmonumenten. Dit product, mits beschermd en in kwaliteit verzekerd, leent zich uitstekend voor de uitbouw van een toeristische industrie met hoge toegevoegde waarde voor het Eilandgebied..."[2].

Dit natuurplan is dan ook ontwikkeld in de context van duurzame socio-economische ontwikkeling. In praktijk betekent dit een geïntegreerd beleid: activiteiten op het gebied van

armoedebestrijding en economische ontwikkeling dienen in balans te zijn met een duurzaam gebruik en behoud van de natuurlijke rijkdommen van Bonaire. Het OLB ziet de volgende factoren als cruciaal voor duurzame ontwikkeling van het eiland:

- **Natuurlijk kapitaal**: waaronder de verschillende ecosystemen, zoals koraalriffen, mangroven, saliñas en droge bossen zijn essentieel voor de economie van Bonaire. Deze genereren diensten, zoals een prachtige omgeving die toeristen aantrekt, produceren vis en beschermen het eiland tegen stormen. En op Bonaire is natuurlijk duiktoerisme een essentiële pijler van de economie. De schatting is dat 74% van de toegevoegde waarde die wordt gegenereerd door de toeristenindustrie mogelijk wordt gemaakt door een gezonde natuur. Dit komt met name door het feit dat voor veel toeristen natuur gerelateerde activiteiten, zoals duiken, varen en strandbezoeken, de belangrijkste reden zijn voor een bezoek aan het eiland
- **Menselijk kapitaal** geeft als factor de capaciteit van de werkende bevolking van Bonaire weer. Het menselijk kapitaal kan worden gestimuleerd door het verbeteren en stimuleren van het vakmanschap en het opleidingsniveau van de beroepsbevolking.
- **Sociaal kapitaal:** de set van gedeelde normen en waarden die de basis voor sociale samenhang in de maatschappij vormt, waaronder ook culturele en historische waarden. Sociaal kapitaal draagt bij aan de economische productie door bijvoorbeeld een verlaging van de transactiekosten: in geval van hoge mate van sociaal kapitaal kennen de mensen elkaar goed en zijn ze in staat elkaar snel te benaderen.
- **Geproduceerd kapitaal:** de geproduceerde kapitaalgoederen op Bonaire, zoals wegen, havens, hotels en vervoersmiddelen. Het ontwikkelen en gebruik van geproduceerd kapitaal heeft directe fysieke effecten op de natuur van Bonaire.

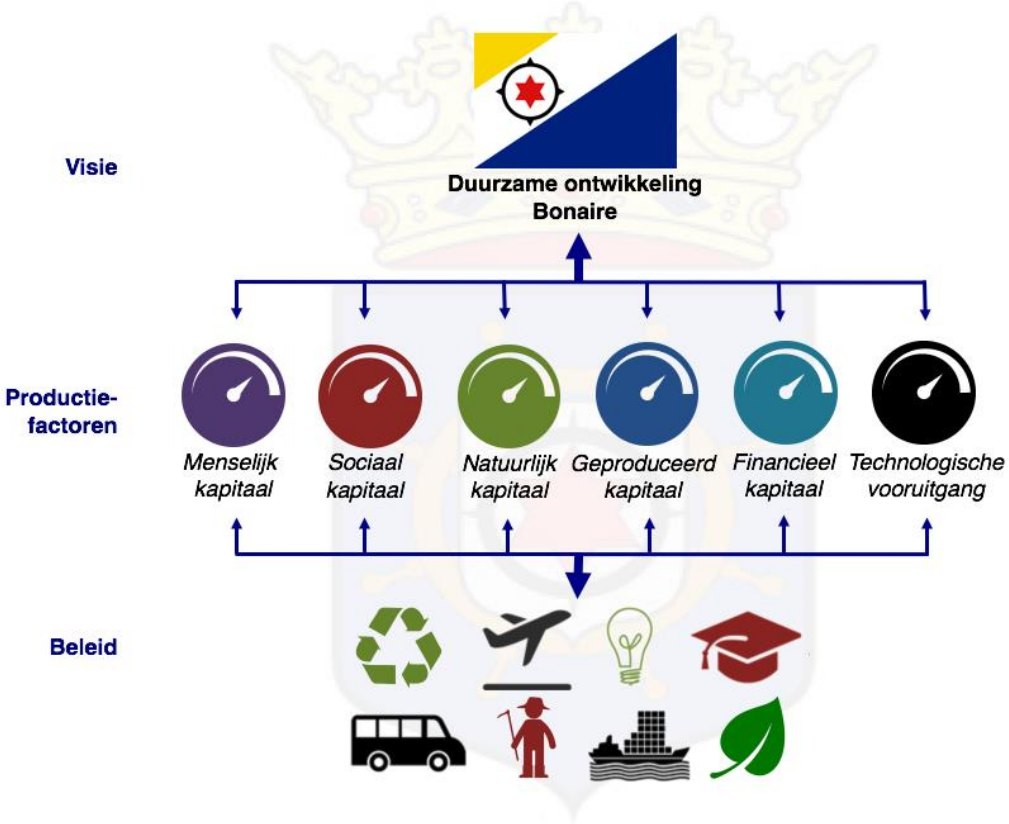

Figuur 1 Overzicht van productiefactoren van invloed op een duurzame sociaaleconomische ontwikkeling van Bonaire

- **Technologische ontwikkeling**: Het niveau van technologische ontwikkeling stelt een economie in staat om het gebruik van de productiefactoren die staan beschreven te optimaliseren. Dit optimalisatieproces kan tevens leiden tot een duurzamer gebruik van natuur.
- **Financieel kapitaal**: financiële middelen zijn cruciaal om te kunnen investeren in de andere productiefactoren. Sommige investeringen hebben een meer lange termijn rendement op een investering dan andere. Een investering in een weg of een hotel heeft vaak een sneller rendement, dan bijvoorbeeld een investering in menselijk kapitaal of natuur.

Natuur hangt sterk samen met andere factoren die belangrijk zijn voor de vooruitgang op Bonaire. Natuurbeleid kan daarom niet in isolatie worden ontwikkeld, maar moet binnen de bredere context van duurzame ontwikkeling op Bonaire worden gezien.

1.3 Raakvlakken met andere beleidsterreinen

Door de raakvlakken met andere doelstellingen voor duurzame ontwikkeling, is het natuurbeleid vanzelfsprekend gerelateerd aan andere beleidsterreinen. Dit betekend dat er continue afstemming nodig is om de gewenste resultaten te kunnen behalen. Relaties met de volgende beleidsterreinen worden onderkend:

- Integrale ontwikkeling: Concept Masterplan Strategische Ontwikkeling Bonaire 2010-2025 en het Concept Geïntegreerd Meerjarenplan ontwikkeld door het OLB in 2014. Beide documenten presenteren voorstellen voor een integrale ontwikkelingsvisie maar zijn niet aangenomen en daarmee niet geïmplementeerd.
- Directie Samenleving & Zorg: Het bestrijden van armoede heeft uiteraard een hoge prioriteit in het beleid van de overheid. Veel banen op Bonaire zijn afhankelijk van een gezonde natuur, bijvoorbeeld in de toeristenindustrie en de visserij. Daarom is het van groot belang om de aanpak van armoede in samenhang met natuurbeleid te benaderen.
- Economische zaken: Aangezien natuur van groot belang is voor het de economie van Bonaire en economische ontwikkeling op haar beurt weer effect heeft op de kwaliteit van diezelfde natuur, is het van groot belang om een balans tussen beide beleidsterreinen te realiseren. Hierbij is het van belang dat een langetermijnvisie wordt gevolgd. Afstemming tussen economisch- en natuurbeleid is dus cruciaal om doelstellingen op beide beleidsterreinen te realiseren.
- Milieu: Waar natuurbeleid gaat over doelstellingen voor ecosystemen en plant- en diersoorten in bepaalde gebieden, gaat milieubeleid over doelstellingen aangaande de effecten van menselijk handelen op de gezondheid van onze leefomgeving. Voorbeelden van milieuproblemen zijn het afvalprobleem en vervuiling van het oppervlaktewater. Voor het afvalprobleem is het Afvalbeheer en –uitvoeringsplan Bonaire 2013 – 2022 ontwikkeld. Het natuur- en milieubeleid gaan hand in hand. Bijvoorbeeld, de aanleg van riolering en waterzuivering op Bonaire valt onder milieubeleid, maar heeft ook als doel schade aan de koraalriffen door watervervuiling te beperken. Het Milieubeleidsplan Bonaire (2003-2007) en het concept milieuprogramma Bonaire (2013-2017) noemen prioriteiten voor milieubeleid. Belangrijke milieuthema's zijn afval, afvalwater, bodem, milieueffecten van bedrijven, energie, klimaat, gevaarlijke stoffen en milieueffectrapportages.
- Ruimtelijke ordening: Omdat natuurbeleid vaak gerealiseerd wordt door gebiedsbescherming, is er vanzelfsprekend een duidelijke connectie met ruimtelijke ordening en het Ruimtelijk Ontwikkelingsplan Bonaire (ROB). In dit plan zijn natuurgebieden bestemd als natuurpark of met de bestemming 'natuur' en recreatie. Ook conceptplannen, zoals Centrum Visie (2012) hebben betrekking op natuurbeleid.

- De Tourism Corporation Bonaire (TCB) heeft een nieuw strategisch toerismeplan[2] opgesteld. Zoals eerder beschreven, is ook voor de toeristische sector de natuur en het duurzaam gebruiken van de natuur een belangrijk aandachtspunt.
- De Directie Toezicht & Handhaving werkt aan trainingen om de kwaliteit van handhaving van de natuurwetgeving te verbeteren. De handhaving van de natuurwetgeving heeft invloed op het naleven van de bestaande wet- en regelgeving.

1.4 Wettelijk kader

Het natuurbeleid van het openbaar lichaam Bonaire valt binnen de kaders die door internationale afspraken en doelstellingen, rijksbeleid en eilandelijke wet- en regelgeving worden bepaald.

Om te beginnen zijn er bepaalde verplichtingen die voortkomen uit de internationale verdragen over gebieds- en soortenbescherming, waar Nederland zich aan gecommitteerd heeft en die vermeld staan in de wet. Het gaat om de volgende verdragen[3] en andere internationale afspraken:

- De Conventie voor Biologische Diversiteit is vastgelegd in het Biodiversiteitsverdrag: het op 5 juni 1992 te Rio de Janeiro tot stand gekomen verdrag inzake biologische diversiteit (Trb. 1992,164);
- De overeenkomst betreffende Watergebieden van Internationale Betekenis, genaamd Ramsar Conventie. Dit Verdrag van Ramsar is op 2 februari 1971 te Ramsar tot stand gekomen Overeenkomst inzake watergebieden van internationale betekenis, in het bijzonder als verblijfplaats van watervogels (Trb. 1975,84);
- De Cartagena Conventie met het protocol betreffende speciaal beschermde gebieden en wilde dieren en planten (SPAW). Het SPAW-Protocol is op 18 januari 1990 te Kingston getekend Protocol betreffende de bijzondere beschermde gebieden en de in de natuur levende dieren en planten, met bijlagen (Trb.1990, 115), behorende bij het op 24 maart 1983 te Cartagena de Indias gesloten Verdrag inzake de bescherming en ontwikkeling van het mariene milieu in het Caribisch gebied (Trb. 1983,152);
- De Conventie voor Migrerende Soorten, genaamd de Bonn Conventie. De Bonn-Conventie is op 23 juni 1979 te Bonn tot stand gekomen Verdrag inzake de bescherming van trekkende wilde diersoorten, met bijlagen (Trb. 1981,6);
- De Conventie over Internationale Handel in Bedreigde Soorten, genaamd CITES. Het CITES-Verdrag is op 3 maart 1973 te Washington tot standgekomen.

[2] Het Strategisch Toerismeplan Bonaire is te vinden op http://www.tourismbonaire.com/strategictourismplan (geraadpleegd op 16 april 2019).

[3] De geldende tekst van het Verdrag van Ramsar, het CITES-Verdrag, de Bonn-Conventie, het SPAW-Protocol, het Biodiversiteitsverdrag en het Zeeschildpaddenverdrag zijn online beschikbaar.

Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dieren plantensoorten, met bijlagen (Trb, 1975,23);

- De Inter-Amerikaanse Conventie voor de bescherming en het behoud van zeeschildpadden, genaamd IAC. Dit Zeeschildpaddenverdrag is op 1 december 1996 te Caracas tot stand gekomen Inter-Amerikaans Verdrag inzake de bescherming en het behoud van zeeschildpadden (Trb. 1999,45);
- De Duurzame ontwikkelingsdoelstellen van de Verenigde Naties (Sustainable Development Goals (SDGs)). Deze zogeheten SDGs zijn bij resolutie goedgekeurd door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 25 september 2015.
- Important Bird Areas (IBAs). Een IBA is een gebied geïdentificeerd met behulp van een reeks internationaal overeengekomen criteria die wereldwijd belangrijk zijn voor de instandhouding van de vogelpopulaties. IBA is ontwikkeld door en de gebieden worden geïdentificeerd door BirdLife International.
- Western Hemisphere Shorebird Reserve Network. Het westelijk halfrond Shorebird Reserve Netwerk (WHSRN) is een conserveringsstrategie gericht op kustvogels in Amerika gelanceerd in 1985. Het doel is het beschermen van de nesten, fokken en de leefgebieden van migrerende kustvogels.
- AICOM en SICOM. Belangrijke gebieden voor de instandhouding van de vleermuizen (AICOMs) en de belangrijke specifiek locaties voor de instandhouding van de vleermuizen (SICOMs) is de focus van de regionale strategie van RELCOM.

Op Rijksniveau is natuurbeleid in Caribisch Nederland sinds de staatkundige veranderingen van 2010 geregeld in de Wet grondslagen natuurbeheer- en bescherming BES. Deze wet schrijft voor dat het ministerie van LNV iedere vijf jaar een natuurbeleidsplan ontwikkeld voor Caribisch Nederland. Daarnaast verplicht de wet het bestuurscollege van de eilandgebieden iedere vijf jaar een natuurplan op te stellen dat goedgekeurd moet worden door de eilandsraad. In dit natuurplan dient het college het lokale natuurbeleid en de daaruit voortvloeiende activiteiten uiteen te zetten. Daarin moeten uitgangspunten van het natuurbeleidsplan Caribisch Nederland verwerkt worden.

Op eilandelijk niveau is het natuurbeheer wettelijk verankerd in de eilandsverordening natuurbeheer Bonaire (2008). Deze verordening gelast de instelling van een onafhankelijke Commissie natuurbeheer Bonaire. Een commissie die het bestuurscollege gevraagd of ongevraagd van advies voorziet aangaande uitvoering van de eilandsverordening of andere zaken aangaande natuurbeheer. Daarnaast maakt artikel 4 van deze eilandsverordening het mogelijk om natuurparken in te stellen en te beschermen. Ook legt de eilandsverordening natuurbeheer de bescherming van bedreigde plant- en diersoorten opgenomen in internationale verdragen (CITES, Bonn, SPAW en zeeschildpaddenverdrag) vast.

Het eilandsbesluit natuurbeheer Bonaire (2010) en het eilandsbesluit onderwaterpark Bonaire (2010) geven uitvoering aan de eilandsverordening natuurbeheer Bonaire. Het eilandsbesluit natuurbeheer Bonaire regelt de aanstelling van STINAPA Bonaire als

beheerder van natuurparken, heffingen voor gebruik van natuurparken, regels voor het gebruik van natuurparken en benoemt activiteiten waarvoor een milieueffectrapport benodigd is. Daarnaast regelt dit eilandsbesluit de bescherming van dier- en plantensoorten. Het eilandsbesluit onderwaterpark Bonaire stelt de regels voor het Bonaire National Marine Park.

2 Natuurbeleid op Bonaire

Dit hoofdstuk geeft inzicht in een aantal belangrijke aandachtspunten uit het vorige natuurbeleidsplan van het eilandgebied Bonaire en de ontwikkelingen op het gebied van natuurbescherming van de laatste decennia.

2.1 Institutionele borging en handhaving van natuurbeleid

Zoals vastgelegd in de Wet grondslagen natuurbeheer- en bescherming BES en het Natuurbeleidsplan Caribisch Nederland 2013-2017, ziet het ministerie van LNV toe op de ontwikkeling van een natuurplan in de openbare lichamen Bonaire, Saba en St. Eustatius.

Het beheer van de twee natuurparken (het BNMP en het WSNP) is door het OLB uitbesteed aan STINAPA. Dit is vastgelegd in twee beheersovereenkomsten. Beide overeenkomsten dateren uit 1990 en beschrijven onder welke voorwaarden de natuurparken mogen worden gebruikt door STINAPA. Belangrijk om hier te vermelden, is dat ondanks deze overeenkomst, WSNP geen wettelijke status als natuurpark geniet en dus niet als zodanig beschermd kan worden. De beheersovereenkomsten zijn verouderd en/of worden anno 2017 niet meer nageleefd. Het huidige bestuur van STINAPA bestaat uit vrijwillige, onbezoldigde leden. Bestuursleden hebben zitting op persoonlijke titel. Wel voelen sommige leden zich verbonden met bepaalde sectoren, en/of vervullen functies bij andere organisaties, zoals BONHATA en TCB. Maar zij vertegenwoordigen deze organisaties niet in het bestuur van STINAPA. Het bestuur wordt op basis van coöptatie samengesteld. Tussen bestuur en algemeen directeur is een directiereglement van kracht dat de delegatie van een aantal bestuursbevoegdheden aan de directeur regelt, alsmede zijn verplichtingen en verantwoordelijkheden. Naast het beheer van BNMP en WSNP verzorgt STINAPA zeer belangrijk werk in natuur- en milieueducatie op en buiten de scholen. Van groot belang hier is ook dat STINAPA grotendeels financieel onafhankelijk kan opereren, doordat de gebruiksvergoedingen voor natuurparken direct naar de stichting vloeien zonder tussenkomst van de overheid. Het financieringsmodel van STINAPA waarin gebruikers, zoals duikers en snorkelaars, via een ‘tag’ betalen voor toegang tot natuurparken is wereldwijd het voorbeeld van een duurzame financiering (Hagendoorn et al., 2017). Bonaire wordt internationaal geroemd voor dit model en natuurbeheerders uit andere landen komen naar Bonaire om van STINAPA en Bonaire te leren.

Handhaving binnen de nationale parken wordt uitgevoerd door STINAPA. Handhaving van de natuurwetgeving buiten de natuurparken is grotendeels de verantwoordelijkheid van het OLB; dit valt onder de directie Toezicht & Handhaving. Buiten de beschermde gebieden vindt zeer beperkte handhaving plaats op de bescherming van plant- en diersoorten.

Buiten de directe handhaving door STINAPA of de directie Toezicht & Handhaving om vindt er handhaving plaats door de Kustwacht, de Douane, de politie, het Openbaar Ministerie en de Marachaussee. In bestaande overlegorganen, zoals het Driehoeksoverleg en de Maritieme meetings vindt onderlinge afstemming plaats. Daarnaast informeren belanghebbenden en de overheden elkaar in het periodiek overleg georganiseerd door het Ministerie van LNV van de Rijksdienst Caribisch Nederland.

2.2 Het Natuurbeleidsplan Bonaire 1999-2004

In het Natuurbeleidsplan Bonaire 1999-2004 staan de doelstellingen voor natuurbeheer aan de hand van de volgende structuur beschreven: de bescherming van gebieden, de bescherming van plant- en diersoorten, wisselwerking met andere sectoren en, tot slot, een uitvoeringsprogramma. De belangrijkste aandachtspunten van het uitvoeringsprogramma waren destijds het stoppen van de achteruitgang van biologische diversiteit, wettelijke verankering van gebiedsbescherming, draagvlak voor natuurbeheer, en voldoende capaciteit voor adequate natuurbescherming bij de overheid en in de private sector. In de evaluatie van het Natuurbeleidsplan Bonaire, gepubliceerd in 2010, staat beschreven in hoeverre voorgenomen acties op dat moment ook daadwerkelijk waren uitgevoerd. Na tien jaar was veertig procent van de 51 beleidsvoornemens gerealiseerd.

Daarnaast is er sinds 2010 het Ruimtelijk Ontwikkelingsplan Bonaire waarin ook een aantal gebieden buiten de bestaande natuurparken zijn bestemd als natuur. Deze bestemming biedt ook een zekere mate van bescherming tegen ontwikkelingen; in principe wordt er geen erfpacht uitgegeven in gebieden bestemd als natuur. Het biedt echter niet de mate

van bescherming die wettelijk vastgestelde natuurparken genieten. In de volgende paragrafen wordt beschreven in hoeverre het Natuurbeleidsplan 1999-2004 gerealiseerd is aan de hand van de het evaluatierapport en met enkele toevoegingen uit het later verschenen Ruimtelijk Ontwikkelingsplan Bonaire.

2.3 Wat is er bereikt op het gebied van gebiedsbescherming?

In het Natuurbeleidsplan 1999-2004 was een van de doelstellingen om alle nationale parken en eilandelijke parken, landschapsparken en reservaten wettelijk te beschermen, deze is slechts deels behaald. Met de komst van de eilandsverordening natuurbeheer Bonaire in 2008 is het mogelijk geworden om gebiedsbescherming te verankeren in de lokale wetgeving, zoals voorgenomen in het Natuurbeleidsplan Bonaire 1999-2004.

Het Washington-Slagbaai Nationaal Park (WSNP) (in het natuurbeleidsplan 1999-2004 incl. Brasil-Labra) en het Pekelmeer reservaat genieten geen lokale wettelijke bescherming op grond van de eilandsverordening natuurbeheer Bonaire. Het BNMP was al beschermd en zowel Klein Bonaire als Lac zijn ook wettelijk beschermd als onderdeel van het BNMP. De grenzen van het BNMP zouden uitgebreid worden tot de volledige twaalf-mijl-zone (de territoriale wateren), maar dit is niet gebeurd. Wel zijn er binnen het BNMP twee visreservaten ingesteld, naast de al bestaande twee reservaten, bij Karpata en Slagbaai, waar recreatie niet is toegestaan. Daarnaast zijn er sinds 2002 initiatieven opgestart om het onderwaterpark te nomineren voor de UNESCO-werelderfgoedlijst. Sinds 2011 staat het onderwaterpark op de zogenaamde ‘tentative list’ van UNESCO; door het openbaar lichaam Bonaire zijn twee voorlopige nominatierapporten voorbereid (Openbaar lichaam Bonaire, 2014 & 2018).

Figuur 5 geeft een actueel overzicht van de status van natuurgebieden op Bonaire. De eilandelijke natuurgebieden Brasil-Labra, Terrassenlandschap Midden-Bonaire en Zuidelijk Bonaire zijn niet beschermd als natuurpark onder de eilandsverordening natuurbeheer Bonaire, maar de gebieden zijn wel bestemd als natuur in het Ruimtelijk Ontwikkelingsplan Bonaire. Het gebied rondom Rincon, landschapspark Rincon genoemd, is tot op heden niet beschermd. Ook gebieden die in Natuurbeleidsplan Bonaire 1999-2004 zijn aangeduid als reservaten en natuurmonumenten, zoals het Pekelmeer (met daarin het flamingoreservaat), het Gotomeer en Saliña Slagbaai zijn niet wettelijk beschermd als natuurpark zoals de doelstelling luidde. De gebieden zijn wel bestemd als natuur onder vermelding van het Ramsar-verdrag in het ruimtelijk ontwikkelingsplan Bonaire (ROB). De

saliña's zonder Ramsar status en de grotten van Bonaire zijn niet wettelijk beschermd, hoewel dat wel een beleidsvoornemen is in het Natuurbeleidsplan Bonaire. De important bird areas (IBA's) zijn belangrijke leefgebieden voor vogels. Deze gebieden, vastgesteld voor Noord- en Zuid-Amerika door Birdlife International, zijn niet vastgelegd in een internationaal verdrag, maar worden wel genoemd in het ROB.

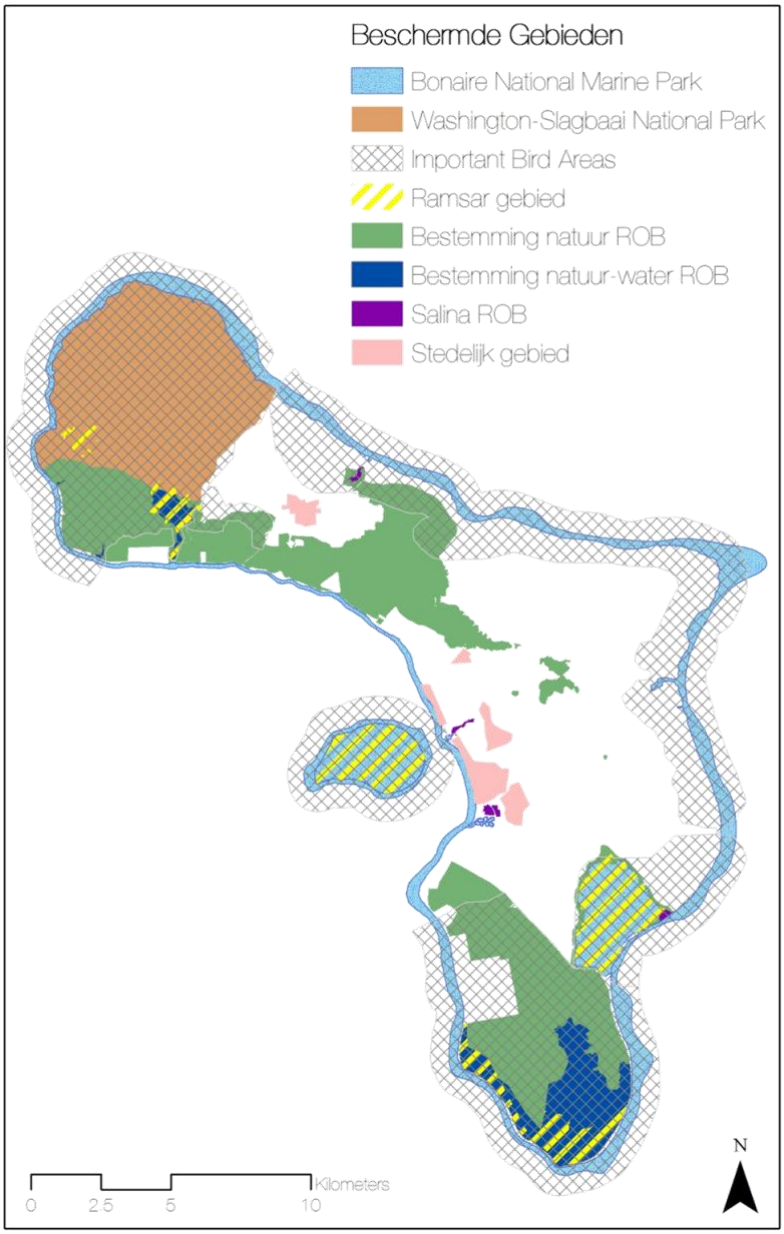

Figuur 1: Natuurgebieden op Bonaire

2.4 Wat is de status van soortenbescherming?

Het natuurbeleidsplan 1999-2004 stelt dat om verschillende redenen de bescherming van een aantal soorten speciale aandacht verdient, omdat:

"…*ze zeldzaam en/of kwetsbaar zijn, zoals de karkó, papagaai (lora), parkiet, flamingo (chogogo) en koralen; ze tevens gebruik maken van gebieden buiten de beschermde*

gebieden, zoals zeeschildpadden en roofvogels; ze een bijzondere functie vervullen in het ecosysteem, zoals vleermuizen, roofvogels en verschillende planten; ze mensen aanspreken en als voorbeeld kunnen dienen in educatie- en voorlichtingscampagnes over natuur, zoals de chogogo, de lora en zeeschildpadden."

Het reservaat Pekelmeer, in beheer bij Cargill Salt Bonaire N.V., is een van de belangrijkste broedplaatsen voor flamingo's in het zuidelijk Caribisch gebied (Openbaar lichaam Bonaire, 2014 & 2018). Helaas is dit gebied nog niet wettelijk beschermd. Ook de voorgenomen maatregelen aangaande het zichtbaar maken van elektriciteitskabels zijn maar gedeeltelijk uitgevoerd.

De stichtingen Salba Nos Lora (inmiddels opgeheven) en Echo werken samen met het OLB om de lora (inheemse papegaai) te beschermen. In 2002 zijn gekooide lora's eenmalig geregistreerd door de overheid om de handhaving als beschermde diersoort mogelijk te maken. Salba Nos Lora organiseerde vervolgens jaarlijks in het broedseizoen voorlichtingscampagnes om de beschermde status te communiceren. Deze aanpak heeft succes gehad, getuige de toegenomen lora populatie.

STCB beschermt de zeeschildpadden op Bonaire sinds 1991. De kern van het werk van deze organisatie is gebaseerd op degelijke wetenschap en bescherming van de verschillende soorten zeeschildpadden en hun leefomgeving. De structurele monitoring en bescherming richt zich op het broedseizoen, waarbij de vrouwtjes hun nesten op de stranden van Bonaire en op het veiligstellen van de foerageergebieden van de zeeschildpadden, die het hele jaar door in de wateren van Bonaire rondzwemmen.

Voor de bescherming van de leefomgeving van de vleermuizen is nog geen specifiek beleid ontwikkeld. Maar onlangs is de *Caribbean Speleological Society Foundation* actief

geworden op Bonaire. Zij hebben tot doel om vleermuizen en hun leefomgeving op Bonaire te beschermen.

Sinds de komst van de eilandsverordening natuurbeheer Bonaire (2008) en het eilandsbesluit natuurbeheer Bonaire (2010) heeft de lokale overheid, in aanvulling op soorten die zijn beschermd volgens internationale verdragen, een aantal bedreigde plant- en diersoorten lokaal wettelijk beschermd. Deze lijst is opgenomen in de Annex I van het eilandsbesluit natuurbeheer Bonaire.

2.5 Beleid van de laatste jaren

In 2013 heeft de Rijksoverheid een bijzondere uitkering – wat betekent dat het om een eenmalige en geen structurele bijdrage gaat – van 7,5 miljoen euro toegezegd voor natuurprojecten in Caribisch Nederland. Het doel van deze natuurgelden is om achterstallig onderhoud aan de natuur te verrichten, specifiek toegesneden op een aantal thema's: behoud van het koraal, duurzaam gebruik van de natuur en het verbeteren van de synergie tussen natuur, landbouw en toerisme. Deze investeringen in natuur moeten op termijn bijdragen aan de duurzame economische ontwikkeling van het eiland. Concrete projectvoorstellen zijn aangedragen door de openbare lichamen en ter goedkeuring voorgelegd bij het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. In Bonaire zijn de afgelopen jaren tien projecten opgestart door het OLB in samenwerking met verschillende bedrijven en natuurbeschermingsorganisaties. Een overzicht van de projecten is te zien in Tabel 1.

Tabel 1: overzicht natuurgelden-projecten

Natuurgelden projecten	In samenwerking met:	Totaal budget USD*
Beheer loslopende geiten WSNP	STINAPA	496,969
Nominatie onderwaterpark voor UNESCO Werelderfgoed	Wolfs Company	300,000
Ecologisch herstel Lac gebied en zuidelijk kustgebied	STINAPA, STCB, OLB-R&O	994,848
Koraalrestauratie	CRF	325,815
Erosiebestrijding en ecologisch herstel	BAAB advies	799,204
Herbebossing	Echo	473,331
Beheer varkenspopulatie	Echo	76,114
Plattelandsontwikkeling	BAAB advies	1,050,000
Koepelcampagne natuur	Unit Natuur & Milieu, R&O van OLB	99,000
Bonaire Karst & Natuurreservaat	Wild Conscience	133,000

* Van het totaalbudget is ca. 3,2 miljoen USD uitgegeven

Meer informatie over de individuele natuurgeldenprojecten kan worden opgevraagd bij de Unit Milieu en Natuur van de Directie Ruimte & Ontwikkeling van het OLB. Alle projecten lopen op dit moment nog en voortgang wordt intensief gemonitord door het OLB en min LNV.

Een substantieel deel van deze budgetten is gespendeerd aan de uitvoering van de activiteiten van de diverse projecten. De overgebleven budgetten zijn meegenomen in de beschrijving van de financiële middelen om de diverse doelen binnen het natuurplan Bonaire uit te voeren. Zie hoofdstuk 5.

3 De staat van natuur op Bonaire

Bonaire kent een grote variëteit aan natuurgebieden die afhankelijk zijn van elkaar. De koraalriffen, de zeegrasvelden, de mangroven en de diepzee staan met elkaar in verbinding en vormen een habitat voor vissen, zeeschildpadden en andere zeedieren. Bovenwater zijn de mangroven en zoutmeren onder andere habitat voor bijzondere soorten roofvogels, flamingo's en lora's, evenals de droge bossen en cactusbossen van het Washington Slagbaai National Park (WSNP) en het terrassenlandschap tussen Kralendijk en Rincon (Openbaar lichaam Bonaire 2014 & 2018). Dit hoofdstuk schetst de karakteristieken en status van de Bonairiaanse natuur, maar is niet een uitputtend overzicht van de status en trends van de natuur van Bonaire. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit heeft de opdracht gegeven aan het Wageningen Research Institute om te rapporteren over de staat waarin de natuur van Caribisch Nederland verkeert. Dit onderzoek is uitgevoerd en heeft een uitgebreid mogelijk overzicht gegeven van de status van natuur op Bonaire.

In deze paragraaf worden verder het Bonaire National Marine Park (BNMP), de overige natuurgebieden en een aantal gemonitorde soortenpopulaties beschreven. Ook volgt een korte beschrijving van het belang van natuur voor de eilandbevolking. Hierbij is gebruik gemaakt van gegevens die zijn verzameld door het OLB, natuurbeschermingsorganisaties en onderzoeksinstellingen zoals Wageningen Marine Research Institute en Carmabi.

3.1 Het Bonaire National Marine Park

Het BNMP is 2.700 hectare groot en omsluit de kustlijn van Bonaire en Klein Bonaire vanaf de kustlijn tot 60 meter diepte. Ruim 700 hectare van het Lac maken ook deel uit van het BNMP. In het park zijn verschillende soorten ecosystemen te vinden, zoals koraalriffen, mangroven en zeegrasbedden. Binnen het Caribisch gebied is het BNMP een hotspot van biodiversiteit, waarin vrijwel elke Caribische koraalsoort vertegenwoordigd is en circa 340 vissoorten te vinden zijn. Verschillende (bedreigde) vogelsoorten, zoals de visarend en de flamingo, nestelen en zoeken bescherming in de mangroven, terwijl de zeegrasbedden in Lac migrerende zeeschildpadden en de karkó van voedsel voorzien (Debrot et al., 2018).

Het koraalrif in het BNMP is een van best gemonitorde natuurgebieden van de Caribische regio. Sinds 1973 worden kwadranten ('vierkanten') koraalrif op 10, 20 , 30 en 40 meter diep nabij Landhuis Karpata jaarlijks gefotografeerd (Bak et al, 2015). Deze observaties geven een zorgwekkend beeld: tussen 1973 en 2003 is bijvoorbeeld het percentage koraalbedekking op ondiepe riffen (10-20 meter) afgenomen van gemiddeld 43% tot onder de 20%. De observaties bij Karpata geven een indicatie van de veranderingen in het BNMP sinds de jaren '70, maar zijn niet representatief voor alle koraalriffen in het park.

Om een meer algemeen beeld te krijgen van de koraalriffen aan de lijzijde van Bonaire, wordt vanaf 2003 in opdracht van STINAPA Bonaire de staat van de koraalriffen op elf locaties gemonitord door een onderzoeksteam onder leiding van Dr. Robert Steneck. Iedere twee jaar tussen 2003 en 2015 is er een rapport verschenen dat de status en trends van de riffen beschrijft, met aandacht voor indicatoren zoals koraalbedekking,

zeewierbedekking en de biomassa van herbivore- en roofvissen (Steneck et al., 2015). Figuur 1 geeft de trends weer zoals gerapporteerd over de periode 2003-2015.

Binnen het ecosysteem vervullen de grazende vissen (onder andere papegaaivissen) een zeer belangrijke rol bij het beperken van de hoeveelheid algen en zeewier. Op Bonaire heeft de commerciële visserij zich nauwelijks ontwikkeld in de afgelopen decennia en van industriële visserij is geen sprake. Bovendien heeft Bonaire geen cultuur waarin herbivore vissoorten, die erg belangrijk zijn voor de gezondheid van het rif, geconsumeerd worden. Wel wordt op roofvissen, zoals zeebaarzen (groupers), barracuda's en snappers, gevist in het BNMP. Met name de populaties van de zeebaars en mogelijk ook de barracuda staan erg onder druk. (Steneck et al., 2015)

Figuur 2: De ontwikkeling van koraal- en zeewierbedekking (links) en de ontwikkeling van de visstand (rechts)

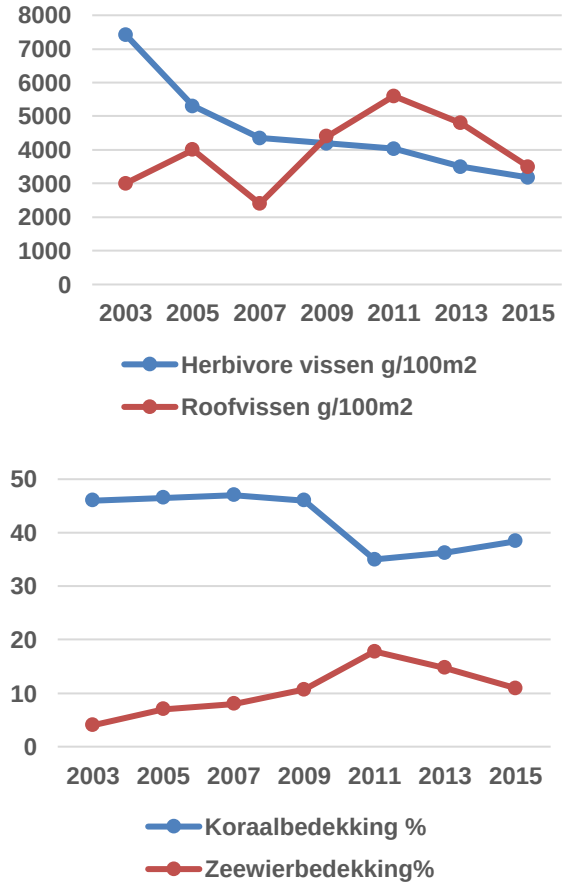

Wanneer het ecosysteem van het koraalrif uit evenwicht raakt, door overbevissing of aantasting van de waterkwaliteit, hoeft dit niet direct voor extreme veranderingen in koraalbedekking te zorgen. Wel tast het de veerkracht van het systeem aan. Veerkracht is de capaciteit van een ecosysteem om snel van ernstige verstoringen te kunnen herstellen. Een gebrek aan veerkracht betekent dat na een extreme gebeurtenis – zoals een orkaan of koraalverbleking (bleaching) – waarbij er veel koraalsterfte is, de koralen niet meer herstellen en riffen worden overgroeid door algen en zeewier. Op veel plaatsen in het Caribisch gebied heeft dit proces zich reeds voltrokken en worden riffen gedomineerd door zeewier (Jackson et al., 2014). Door de, nog steeds, redelijk omvangrijke populatie

grazende vissen, beschermende maatregelen en de in vergelijking met andere Caribische eilanden zeer beperkte industriële en agrarische ontwikkeling is het koraalrifecosysteem in het BNMP nog redelijk veerkrachtig (Debrot et al., 2018).

Tussen 2003 en 2010 is de koraalbedekking stabiel gebleven, terwijl de zeewierbedekking langzaam toenam (Figuur 1). In 2010 is een groot gedeelte van het koraal verbleekt, waardoor in 2011 de levende koraalbedekking met 10% was afgenomen. Echter, de meest recente metingen uit 2013 en 2015 laten een zekere veerkracht zien. De koraalbedekking heeft zich gedeeltelijk hersteld van 35% naar ruim 38% en de zeewierbedekking is afgenomen tot 11%. De biomassa van vis neemt echter af (in het geval van herbivore vissen) of laat een onstuimig beeld zien (in het geval van roofvissen zoals de barracuda). (Steneck et al., 2015)

Ruim 600 hectare van de lagune en omsluitend mangrovegebied van het Lac is onderdeel van het BNMP. Het areaal van de mangroven is de afgelopen decennia gekrompen (tussen 1969 en 1996 met ruim 2 hectare per jaar), waarschijnlijk als gevolg van overbegrazing door geïntroduceerde soorten, sedimentatie (door modderstromen vanuit het binnenland) en verminderde zoetwatertoevoer door de aanleg van dammen. Met behulp van satellietbeelden is het aandeel gezonde overgebleven mangroven in 2012 geschat op 56-60% van het totale mangroveareaal. (Steneck et al., 2015)

Klein Bonaire maakt ook deel uit van het BNMP en beschikt over saliña's, zoetwaterbronnen en natuurlijke zandstranden. In de afgelopen jaren, heeft er herbebossing plaatsgevonden op Klein Bonaire. Verschillende inheemse plantensoorten die uitgestorven waren op het eiland zijn succesvol geherintroduceerd en voorzien migrerende vogels van voedsel. De zandstranden op Klein Bonaire zijn belangrijke nestgebieden voor zeeschildpadden (Debrot et al., 2018).

3.2 De overige natuurgebieden

Buiten het BNMP kent Bonaire een diversiteit aan ecosystemen en habitatvormen. De saliña's, hypersaline lagunes, zijn belangrijke broed- en leefgebieden voor watervogels en in het bijzonder de flamingo. Saliña's hebben een belangrijke functie voor het opvangen van sedimenten en functioneren als waterberging in de regentijd. Rondom Bonaire zijn ook smalle stroken zandstrand of pocketstranden te vinden. Sommige stranden hebben te maken gehad met erosie, zoals Kabayé (Witte Pan, Pink Beach) tijdens orkaan Lenny in 1999. Stranden vervullen een belangrijke functie als nestgebied voor zeeschildpadden. (Debort et al., 2018)

Daarnaast zijn er op Bonaire enkele honderden door mensen ontdekte grotten, zowel onder als boven water gelegen. De grotten zijn een belangrijke habitat voor vleermuizen. De nectar voedende vleermuis zorgt voor de bestuiving van belangrijke flora soorten zoals de zuilcactussen en een andere soort zorgt onder meer voor het onder controle houden van insecten, zoals de muggenpopulatie. Het rapport vleermuizencensus Bonaire 2007 geeft een inschatting van het aantal vleermuizen van vier soorten op Bonaire (Simal, 2007 and Simal et al. 2015).

3.3 De staat van bedreigde soorten

De flamingo's op Bonaire worden sinds 1981 maandelijks geteld op de locaties waar ze het meest voorkomen: onder andere in het zuiden in de zoutpannen, het Gotomeer en de saliña's in Washington Slagbaai National Park (WSNP). De populatie voor Bonaire als geheel is gemiddeld gezien redelijk stabiel gebleven; per jaar worden er gemiddeld ongeveer 3.000 geteld. Toch laat de trendlijn een licht negatief patroon zien (Figuur 2). De lagere flamingopopulaties in het Gotomeer in de jaren 2011-2013 zijn deels toe te schrijven aan vervuiling in het meer als gevolg van de brand bij BOPEC in 2010 (de Vriesa et al. (2017). De lora-populatie laat een positieve trend zien. Het aantal getelde lora's steeg sinds het begin van de 21e eeuw de afgelopen jaren (zie voor overige informatie Rivera-Milan et al. 2017).

Sea Turtle Conservation Bonaire (STCB) monitort de zeeschildpaddenpopulatie sinds 2003 structureel, zowel de nesten als de leefgebieden. Zeeschildpadden hebben een lange levensduur en worden laat volwassen. Daarom is het noodzakelijk om gegevens te verzamelen over ten minste 15 jaar om betrouwbare schattingen te kunnen doen van de zeeschildpad populaties van Bonaire. In de komende twee jaar zal STCB de populatietrends publiceren.

Het eerdergenoemde onderzoek door Wageningen Marine Research Instituut naar de Staat van de Natuur op Bonaire geeft een uitgebreid overzicht van het aantal soorten op Bonaire, zoals de zeeschildpadden, de lora's, de roofvogels, de watervogels en de vleermuizen. Iconische soorten zoals de leguaan en de parkiet worden ondanks aanbevelingen nog niet structureel gemonitord. De activiteiten van Wild Conscience leveren een belangrijke bijdrage aan het monitoren van de verschillende soorten vleermuizen op Bonaire.

4 Huidige bedreigingen voor natuur op Bonaire

4.1 Druk op ecosystemen wordt groter

Veel van de huidige bedreigingen voor de natuur op Bonaire, worden veroorzaakt door de bevolkingsgroei en de toename van het aantal toeristen (Figuur 4). De bevolking sinds de staatkundige veranderingen van 2010 sterk toegenomen. De netto immigratie in de periode 2011-2015 naar Bonaire bedroeg ruim 3.000 mensen, waarvan de grootste groepen afkomstig zijn uit Europees Nederland (951), de Verenigde Staten en Canada (581), Curaçao (454) en de Dominicaanse Republiek (345). Het aantal toeristen dat naar Bonaire kwam in 2017 telt 128.500 passagiers[4]. In de jaren voor de staatkundige verandering lag het aantal verblijfstoeristen redelijk constant rond de 70.000. Hier moet bij worden aangetekend dat de methode om het aantal toeristen te meten in 2012 door het CBS is aangepast. Het vermoeden is dat in de cijfers voor 2012 geen zakenreizen zijn meegenomen in de cijfers, maar in de cijfers na 2012 wel.

Het cruisetoerisme is sterk gegroeid het afgelopen decennium. Van minder dan 50.000 in 2005 tot 230.000 in 2015 en meer dan 407.000 passagiers in 2017, waardoor de druk op de natuur toeneemt.

Deze groei zorgt voor een toenemende ontwikkeling van de kustzone en vormt daarmee een bedreiging voor het BNMP. Door gebrek aan een lange termijnvisie over een duurzame sociaaleconomische ontwikkeling van Bonaire is deze ontwikkeling vaak ongecontroleerd. Er is overweldigend bewijs dat kustontwikkeling zorgt voor de aantasting van koraalriffen (Bak et al, 2005 en Jackson et al, 2014).

[4] Bekeken op https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/19/toerisme-in-caribisch-nederland-in-2017-in-de-min, 14 augustus 2018

Situatie voor en na aangebrachte aarde (diabaas) waarbij uitspoeling naar zee gedurende wind reversal, foto OLB 2008

Bebouwing direct langs de kust zorgt voor meer voedingsstoffen en bacteriën in het water, door bijvoorbeeld afzetting van grond en materiaal dat de zee in spoelt tijdens een regenbui, hoge golfslag of als het waait, maar ook door verandering van de stroming waardoor het water troebeler wordt. Al deze effecten zijn negatief voor overlevingskansen van koralen en groei van nieuw koraal als onderdeel van een gezond functionerend ecosysteem. Naast de ontwikkeling van de kustlijn hebben natuurgebieden een beperkte draagkracht als het gaat om recreatie: een te groot aantal duikers, zwemmers en snorkelaars tast de natuur aan. Maar, voor onderbouwde conclusies over het maximaal aantal gebruikers moet de ecologische draagkracht van het koraalrif op de specifieke locaties die onder druk staan, beter worden onderzocht.

Bebouwing in het Bonaire National Marien Park nabij Punt Vierkant, foto OLB, 2008

Het aantal gebruikers van het mariene park, zoals duikers, snorkelaars, kitesurfers, windsurfers en zwemmers, neemt ook toe. Dit zorgt voor een toename aan schade aan het BNMP door onder andere vertrapping, maar ook door effecten van bijvoorbeeld zonnebrandcrème. Overbevissing is een andere mogelijke bedreiging. Het is bekend dat overbevissing ernstige verstoringen kan veroorzaken op koraalriffen; dit is gebeurd op veel eilanden in het Caribisch gebied.

Roofvissen, zoals de zeebaars en de barracuda, worden minder waargenomen. Verder wordt de karkó, die voornamelijk in het Lac voorkomt, met uitsterven bedreigd door stropen.

Sluitend management ontbreekt om conflicten te vermijden tussen het gebruik van de stranden door zeeschildpadden en het gebruik van stranden door mensen.

De toename van het aantal niet of slecht begeleide bezoeken aan de grotten bedreigt ditzelfde ecosysteem in toenemende mate. Nectar-voedende vleermuizen gebruiken de grotten als broedkamer. Als de druk op de grotten toeneemt, zal ook de bestuiving van relevante soorten flora op Bonaire onder druk komen te staan. En onder invloed van toegenomen bebouwing is de vleermuizenpopulatie in grotten onder druk komen te staan. Een vleermuis soort zorgt onder meer voor het onder controle houden van insecten, zoals de muggenpopulatie. Het rapport vleermuizencensus Bonaire 2007 geeft een inschatting van het aantal vleermuizen van vier soorten op Bonaire (Simal, 2007 en Simal et al. 2015).

Een andere serieuze bedreiging komt van de invasieve en geïntroduceerde soorten in de Bonairiaanse natuur. Dit zijn twee afzonderlijke problemen: het eerste is een invasieve roofvis: de koraalduivel (lionfish). Deze vis heeft geen natuurlijke vijanden in het Caribisch gebied, voedt zich met inheemse vissoorten en vormt dus een bedreiging voor de visstand

in het BNMP. Deze soort verspreidt zich sinds de jaren ’90 van de vorige eeuw over het Caribisch gebied. Sinds 2009 komt de koraalduivel voor op Bonaire. Mede door tijdige campagnes van STINAPA en het aanpassen van de wetgeving door het openbaar lichaam Bonaire, waarbij een uitzondering is gemaakt op het absolute speervisverbod was de biomassa (hoeveelheid x gewicht) van de koraalduivels tussen 10 en 35 meter diepte ruim vier keer lager dan op Curaçao, dat een vergelijkbaar mariene ecosysteem betreft (de Leon et al, 2013). Desalniettemin is er de blijvende aanwezigheid van de koraalduivel in de kustwateren – in grotere mate onder de 35 meter dieptelijn – en blijft een grote bedreiging voor het ecosysteem.

Het tweede probleem wordt gevormd door terrestrische geïntroduceerde soorten die zorgen voor een ernstige verstoring van de natuur op land en in de kustwateren. Met name loslopende geiten, ezels en varkens – in grote getalen aanwezig op Bonaire – tasten over het hele eiland de vegetatie aan. Overbegrazing zorgt er over het hele eiland voor dat veel planten en bomen niet kunnen groeien. De droge bossen van het terrassenlandschap Midden Bonaire, Labra, Brasil, Mexico, Bolivia, Zuid-Bonaire en gedeeltes van het WSNP hebben ernstig te leiden onder de overbegrazing van geïntroduceerde soorten (van Grinsven et al., 2016). Ook de mangroven buiten Lac hebben te maken met overbegrazing. Endemische bomen zijn zeldzaam geworden en groeien niet snel terug door de aanwezigheid van geiten.

Maar ook de rubberliaan is een invasieve soort, dat andere inheemse soorten overwoekert. Dit heeft als direct gevolg een verlies aan biodiversiteit en verarming van het landschap, maar heeft ook veel indirecte negatieve effecten:

- Doordat de vegetatie de bodem niet mee kan vasthouden, waait of spoelt deze weg, hetgeen de erosie[19] versterkt. Een toename in erosie heeft weer negatieve effecten op het koraalrif door de toename van sedimenten en voedingsstoffen (mest) in de kustwateren;
- Door het verlies van de bodem, planten en bomen houdt het eiland minder regenwater vast, waardoor de grond uitdroogt.
- Verlies van de diversiteit (eenzijdigheid van de flora en fauna) van planten en aantasting van de mangroven. Dit betekent ook een verlies aan habitat voor verschillende vogelsoorten.
- Het verlies van de toplaag van de bodem door erosie zorgt voor minder mogelijkheden en zwaardere omstandigheden voor landbouw;
- De versterkte erosie door overbegrazing draagt bij aan het ‘dichtslibben’ van Lac en daarmee het verlies aan mangrovegebied en de functie als kraamkamer voor vissen.

Daarnaast is Bonaire, zoals veel eilanden, kwetsbaar voor de effecten van klimaatverandering. De opwarming en verzuring van zeewater zijn een bedreiging van het

leven onder water en met name het koraalrif. Koraalverbleking (bleaching) wordt veroorzaakt door een combinatie van stressfactoren, waarin een verhoogde watertemperatuur vaak de doorslaggevende factor is. Een veerkrachtig koraalrif is echter beter in staat koraalverbleking tegen te gaan en er naderhand van te herstellen. Koraalverbleking heeft Bonaire in 2010 10% van de koraalbedekking gekost, maar zoals eerder vermeld is het rif sindsdien enigszins hersteld (Steneck et al). Echter, de algehele lange termijn trend laat een afname zien van de gezondheid en veerkracht van het koraalrif. Een ander effect van klimaatverandering is de verzuring van zeewater, doordat de oceanen een groot deel van de mondiale CO_2-uitstoot opnemen (Hoegh-Guldberg et al., 2007), hetgeen nadelige gevolgen heeft voor calcificerende organismen zoals koralen, kreeftachtige en weekdieren. Wetenschappers zijn het echter nog niet eens over op welke termijn dit een bedreiging voor koraalriffen gaat vormen.

Een ander effect van klimaatverandering is de verwachte toename van de frequentie en kracht van stormen. Door de gunstige ligging dichtbij de Venezolaanse kust passeren tropische stormen Bonaire vaak op afstand (NOAA, 2016). Echter, een toename van de frequentie van tropische stormen die gepaard gaan met een wind of golven 'reversal' zou het koraalrif ernstig beschadigen, zoals gebeurd is bij voorgaande orkanen (zoals onder andere bij orkaan Lenny in 1999, Ivan in 2004, Omar in 2008 en Matthew in 2016) (NOAA, 2016). Tenslotte zijn er nog de effecten van zeespiegelstijging. Het IPCC verwacht een stijging van 40-63cm in 2100. Meetstations in de Caribische regio rapporteerden een zeespiegelstijging van 5.31mm per jaar (Cartagena (Colombia), 1949-1992) en 2.49mm per jaar (US Virgin Islands, 1977-2015). De potentiele effecten van zeespiegelstijging op mens en natuur in Bonaire zijn beschreven in een vooronderzoek naar de mogelijke effecten van klimaatverandering (NOAA, 2017). In deze studie wordt aangegeven dat met name het laaggelegen zuidelijk Bonaire kwetsbaar wordt geacht voor de effecten van zeespiegelstijging. Een gedegen analyse naar de kwetsbaarheid van mens en natuur voor de effecten van klimaatverandering is er echter nog niet uitgevoerd.

In samenwerking met belanghebbende partijen en op basis van het oude natuurbeleidsplan, het inzicht in de toename van de huidige bedreigingen voor de natuur en de kennis en ervaring van de unit Natuur & Milieu zijn "Knelpunten" geformuleerd (tabel 2) en prioriteiten toegekend. Tabel 2 geeft een overzicht waarin K1 tot K5 een hoge prioriteit hebben, K6-7 een middelhoge prioriteit, en K8 een lagere prioriteit.

Tabel 2: overzicht prioriteiten van gesignaleerde knelpunten

Knelpunten	Prioriteiten
K1: Ongecontroleerde ontwikkeling van de kustzone met gebrek aan handhaving en niet voldoende onderbouwde aanpassingen van ruimtelijk ontwikkelingsplan	**Hoog**

K2: Gebrek aan langetermijnvisie voor een duurzame sociaaleconomische ontwikkeling van Bonaire	**Hoog**
K3: Beperkte ecologische draagkracht van koraalriffen op specifieke locaties (toename gebruikers mariene park)	**Hoog**
K4: Meer algemene druk op de ecosystemen door grote groei toerisme, bevolking en effecten van klimaatverandering	**Hoog**
K5: Overbegrazing door geïntroduceerde soorten, zoals geiten, ezels en varkens	**Hoog**
K6: Aanwezigheid invasieve soort koraalduivel (lionfish)	**Midden**
K7: Niet anticiperen op effecten klimaatverandering	**Midden**
K8: Overbevissing	**Laag**

4.2 Beperkingen voor een gedegen natuurbeleid

De samenwerking tussen het OLB, de directe belanghebbenden en de beheerorganisaties is door tegengestelde belangen niet altijd harmonieus. Het is begrijpelijk dat hier een spanningsveld bestaat, aangezien de doelstellingen van betrokken organisaties niet geheel overeenkomen. Er ontstaat vaak onbegrip tussen het OLB en belangenorganisaties doordat er structureel te weinig overleg plaatsvindt en doordat er geen duidelijke ontwikkelvisie ligt die de rode draad vormt voor de besluitvorming.

Vanuit de Rijksoverheid, het OLB en de direct belanghebbenden is er te weinig continuïteit op het gebied van natuurbeleid. Veel activiteiten zijn afhankelijk van tijdelijke financiering die naar een verloop van een aantal jaar weer ophoudt. Bijvoorbeeld vanuit de Rijksoverheid is er geen structurele financiering voor het beheer van de nationale parken. Het bedrag van 1,5 miljoen USD dat jaarlijks nodig is voor het onderhoud van de parken wordt voornamelijk betaald uit gebruikersvergoedingen die door STINAPA worden geïnd.

Er vindt beperkte handhaving van de natuurwetgeving plaats zowel binnen als buiten de nationale parken. Het huidige handhavingsprogramma van het OLB heeft te maken met capaciteitsproblemen in mankracht en een beperkte kennis van de vigerende natuurwetgeving. Binnen de nationale parken, het BNMP en het WSNP, is STINAPA verantwoordelijk voor handhaving. Ook STINAPA geeft aan te kampen met capaciteitstekort. De beheersovereenkomsten met STINAPA zijn verouderd en de verantwoordelijkheden en bevoegdheden zijn niet duidelijk. Dit vormt een bedreiging voor de continuïteit en zorgt voor een minder transparante beheersregeling. Ook hoeven natuurbeschermingsorganisaties niet te voldoen aan de code voor ‘Goed Bestuur’, hetgeen ook bijdraagt aan een minder transparant beheer.

Een ander aandachtspunt is dat de afgelopen jaren onvoldoende structurele financiële middelen beschikbaar zijn gesteld door het OLB om natuurbeleid te kunnen uitvoeren. In de evaluatie van het vorige natuurbeleidsplan wordt geconcludeerd dat een belangrijke oorzaak van het niet of onvoldoende behalen van de beleidsvoornemens wordt veroorzaakt door structurele ondercapaciteit en gebrek aan budget bij cruciale afdelingen (milieu en natuur en juridische zaken) van het Openbaar Lichaam Bonaire. Exemplarisch hiervoor is het tekort aan capaciteit voor natuurvergunningverlening; een ernstige bedreiging voor de dagelijkse uitvoering van natuurbeleid en -beheer.

In samenwerking met direct belanghebbenden en op basis van het oude natuurbeleidsplan, het inzicht in de aanwezige middelen van het OLB voor het behoud van de natuur en de kennis en ervaring van de unit Natuur & Milieu zijn de beperkingen voor natuurbeleid gedefinieerd en geprioriteerd. Tabel 3 geeft de prioritering van de knelpunten weer (K9-K16).

Tabel 3: overzicht prioriteiten van gesignaleerde institutionele knelpunten

Knelpunten	Prioriteiten
K16: Beleidsterreinen natuur- en milieu hebben lage prioriteit	**Hoog**
K12: Tekort aan capaciteit bij OLB voor natuurbeleid en uitvoering	**Hoog**
K14: Onvoldoende structurele financiële middelen beschikbaar	**Hoog**
K13: Beperkte handhaving van de natuurwetgeving	**Midden**
K9: Gebrek aan structureel overleg met belanghebbenden	**Midden**
K10: Verouderde beheersovereenkomst tussen OLB en STINAPA	**Midden**
K11: Gebrek aan continuïteit op het gebied van natuurbeleid en uitvoering	**Laag**
K15: Aanpassen van natuurwet- en regelgeving zonder goede argumentatie	**Laag**

5 Een agenda voor natuurbeleid

Dit hoofdstuk presenteert de belangrijkste ambities voor natuurbeleid op Bonaire. Deze ambities zijn in overeenkomst met de aanbevelingen van het Natuurbeleidsplan Caribisch Nederland 2013-2017. De ambities zijn geformuleerd vanuit samenwerking met directe belanghebbende, op basis van het oude natuurbeleidsplan, het inzicht in de toenamen van de huidige bedreigingen voor de natuur en de kennis en ervaring van de unit Natuur & Milieu. De ambities zijn onderverdeeld in twee categorieën naar aanleiding van de knelpunten die in het vorige hoofdstuk zijn gedefinieerd:

De eerste set ambities vallen onder “Duurzaam beheer en gebruik van de natuur” (Knelpunten K1 – K8; Ambities N1-N7). Deze worden beschreven in paragraaf 5.1.

De tweede groep ambities vallen onder “Institutionele versterking en financiële basis” (Knelpunten K9 – K16; Ambities B1-B5.). Deze worden beschreven in paragraaf 5.2.

De ambities zijn uitgewerkt voor de komende 5 jaar in de onderstaande structuur.

Ambitie	Wat het OLB wil bereiken met haar natuurbeleid
Bijdrage	De knelpunten die met deze ambitie worden aangepakt
Doel	Het resultaat dat over 5 jaar wordt opgeleverd
Impact	De uiteindelijke invloed dat met het behalen van het doel wordt gerealiseerd

Trekker	De verantwoordelijke afdeling/ organisatie voor de realisatie van het doel
Directe Stakeholders	Belanghebbenden die direct betrokken zijn bij de uitvoering van het doel
Indirecte Stakeholders	Belanghebbenden die worden beïnvloed door de activiteiten om het doel te bereiken of door het uiteindelijke resultaat zelf
Activiteiten	De activiteiten op hoofdlijn om het doel te bereiken
Planning	Het aantal jaar dat nodig is om het doel te bereiken
Kosten	De benodigde middelen in USD en in fte per jaar
Begroot	De middelen in USD en fte, die daadwerkelijk zijn begroot per jaar

Vervolgens wordt een aantal **mijlpalen** beschreven, welke kunnen worden gebruikt door externe belanghebbenden als een hulpmiddel om te beoordelen of de overheid haar doelstellingen gaat behalen en om de overheid te ondersteunen in het bereiken van de beschreven doelstellingen voor de komende vijf jaar. Tevens wordt een eerste aanzet gegeven voor **de rol** die de directe belanghebbenden zouden kunnen invullen om een bijdrage te leveren aan het bereiken van het doel. Echter, deze rol zal in meer detail worden besproken en uitgewerkt in de verschillende consultaties met de direct belanghebbenden.

De vervolgstop is om de doelen, activiteiten en rollen op hoofdlijnen uiteindelijk uit te werken in concrete actieplannen. Dit natuurplan geeft het kader voor deze actieplannen en de allocatie van het beschikbare budget voor de komende 5 jaar.

5.1 Duurzaam beheer en gebruik van de natuur

Een belangrijk natuurgebied van Bonaire is te vinden in het onderwaterpark met de koraalriffen. Echter, een gezond koraalrif staat niet op zich: het is afhankelijk van de mangroven en zeegrasvelden van Lac als kraamkamer en voedselgebied, maar ook van verantwoord beheer van de kustzone en de terrestrische gebieden. De ambities voor duurzaam beheer en gebruik van natuur, die het OLB in samenspraak met de directe belanghebbenden heeft geformuleerd, zijn:

N1: Bescherming koraalriffen door integraal beheer van de kustzone
N2: Realisatie mooie en wettelijk beschermde en beheerde natuurgebieden
N3: Bestrijding invasieve en geïntroduceerde soorten op land en in de zee
N4: Beleid ontwikkelen voor effecten van klimaatverandering op basis van gedegen onderzoek
N5: Monitoring ecosystemen, visserij en waterkwaliteit
N6: Visserijbeleid
N7: Bescherming en versterking biodiversiteit

N1: Bescherming koraalriffen door integraal beheer van de kustzone

Allereerst is het van groot belang om de veerkracht van het rif te waarborgen en zelfs te versterken om de impact van vervuiling en klimaatverandering, zoals frequentere koraalverbleking en stormen, aan te kunnen. Het belangrijkste is dat hiervoor een integraal beheer van de kustzone wordt nagestreefd.

Ambitie N1	De kwaliteit van het rif te waarborgen en de veerkracht te versterken om de effecten van klimaatverandering, zoals frequentere koraalverbleking en stormen, te kunnen weerstaan.
Bijdrage	Gericht op knelpunten K1, K2, K4 en K7.
Doel	Geïntegreerd beheer van de kustzone op basis van een masterplan gedragen door alle belanghebbenden.

Impact	• Geen achteruitgang van de koraalbedekking. • Toename biomassa vissen op het rif. • Aantoonbare vermindering van algenbedekking. • Waterkwaliteit kustwateren binnen de vastgestelde basisparameters en normen voor Bonaire.

De volgende activiteiten zullen plaatsvinden om deze ambitie en doelen waar te maken:

Doel (N1)	Geïntegreerd beheer van de kustzone op basis van een masterplan gedragen door alle belanghebbenden. Voorbeelden van maatregelen in een geïntegreerd plan voor de kustzone zouden kunnen zijn: • Invoeren van een bufferzone op land ter bescherming van de koraalriffen; • Beleid omtrent duurzaam bouwen, wonen, en gebruik langs de kust; • Toerisme op een duurzaam niveau brengen, door een plan op te stellen met als uitgangspunt de ecologische draagkracht van het rif (o.a. het aantal duiken, kayakers, kiters, vischarters) en de ruimtelijk spreiding van toerisme naar natuurgebieden op land; • Vaststellen van de draagkracht van Bonaire in relatie tot het cruisetoerisme met als doel te komen tot een maximaal aantal cruisetoeristen per jaar die Bonaire kunnen aandoen. • Maatregelen om te voorkomen dat nutriënten, bacteriën en sedimenten in zee terechtkomen als gevolg van afvalwaterlozing, afvaldump, bouwactiviteiten, overbegrazing, onverharde wegen etc.; • Om draagvlak te vergroten onder de bevolking is het van belang om te investeren in een bewustwordingscampagne over het belang van de kustzone voor het BNMP.
Trekker	Directie RO – afdeling MNB & STINAPA
Directe Stakeholders	Natuur ngo's op Bonaire, toerisme industrie, projectontwikkelaars, Rijk, handhavende instanties, ambtenaren OLB
Indirecte Stakeholders	Bevolking Bonaire
Activiteiten	• Stimuleren van de ontwikkeling van een masterplan • Start met overleg over invulling duurzame kustontwikkeling • Voorstel tot zeer gelimiteerde kustontwikkeling totdat een plan is ontwikkeld • Draagvlak bij BC & ER voor opzet duurzame kustontwikkeling • Betrekken van alle directies van het OLB • Betrekken van publieke en private sector en creëren draagvlak • Inzicht in de benodigde en realiseren van beschikbare financiële middelen om externe partij in te huren voor het ontwikkelen van een geïntegreerd kustontwikkelingsplan • Uitzetten en contracteren van uitvoerende partij om plan te ontwikkelen voor duurzaam kustbeleid met concrete doelstellingen,

	zoals X% bufferzone en een uitgewerkt plan van de verschillende onderdelen van geïntegreerd beheer van de kustzone met de benodigde financiering • Meewerken aan de realisatie van het geïntegreerd kustontwikkelingsplan • Communiceren over de inhoud en gevolgen van het geïntegreerd kustontwikkelingsplan • Implementeren terrestrische bufferzones BNMP die bescherming van het koraalrif • Vastleggen basis parameters en normen voor waterkwaliteit kustwateren waarborgen
Planning	2020-2024
Kosten	500.000 USD (350.000 USD voor eerste 2 jaar uitbesteden ontwikkeling plan en vervolgens 50.000 USD per jaar voor communicatie & realisatie) – 0,5 fte (aansturing vanuit OLB)
Begroot	0 USD – 0 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie N1 te kunnen evalueren:

- Basis parameters en normen voor waterkwaliteit kustwateren zijn bepaald en worden actief gemonitord.
- Gesprekken met Bestuurscollege over de noodzaak voor ontwikkelen van een nieuw integraal Masterplan Bonaire voor de sociaaleconomische ontwikkeling zijn in gang gezet.
- De OLB-projectgroep voor een geïntegreerd beheer van de kustzone is actief.
- Afspraken over gelimiteerde kustontwikkeling zijn gemaakt in afwachting van een plan voor geïntegreerde kustontwikkeling.
- Er is vastgesteld welke onderdelen het beleid en het plan voor geïntegreerd beheer van de kustzone moeten bevatten, zoals bufferzones, gebiedsaanduiding, etc.
- Goedkeuring van de bovenstaande onderdelen door het bestuurscollege en de eilandsraad.
- Er is een plan voor het betrekken van belanghebbenden in beslissingen rondom kustbeheer.
- Er is een overzicht van de benodigde en toegewezen financiële middelen voor activiteiten in jaar 1-5 van dit nieuwe natuurplan.
- Een uitbestedingsprocedure is in gang gezet om een uitvoerende partij te vinden die het Masterplan Bonaire gaat ontwikkelen.
- Een door de bevolking breed gedragen Masterplan voor Bonaire.
- Kwartaaloverleg met ambtenaren binnen het OLB om af te stemmen over lopende zaken en nieuwe ontwikkelingen m.b.t. kustontwikkeling.
- Door het bestuurscollege en eilandsraad goedgekeurd beleid voor geïntegreerde kustontwikkeling met concrete doelstellingen en de benodigde financiering.
- Draagvlak binnen de publieke en private sectoren.
- Terrestrische bufferzones van het BNMP die bescherming van het koraalrif waarborgen.

De **rol** van directe belanghebbenden:

- Monitoren of activiteiten onder met betrekking tot ambitie N1 daadwerkelijk plaatsvinden.

- Steun aan bestuurscollege en eilandsraad voor de ontwikkeling van een Masterplan en uitwerking van een plan voor geïntegreerd beheer van de kustzone.
- Aanleveren van input aan OLB-projectgroep op onderdelen van beleid en plan voor Geïntegreerd beheer van de kustzone.
- Meedenken over het genereren van financiële middelen voor ontwikkeling van een plan voor geïntegreerd beheer van de kustzone.

N2: Realisatie mooie en wettelijk beschermde en beheerde natuurgebieden

Onder N2 wordt verstaan het ontwikkelen van een aantal nieuwe beheerde natuurgebieden op Bonaire. Het is de bedoeling dat deze wettelijk worden beschermd, actief worden beheerd en aantrekkelijk zijn voor recreanten. Voor de bestaande Ramsargebieden is het gewenst dat er beheersplannen worden ontwikkeld, vooral voor zuidelijk Bonaire waaronder Pekelmeer en flamingoreservaat. De verouderde beheersplannen voor BNMP en WSNP moeten worden vernieuwd. Ook voor de grotgebieden dienen specifieke beheersplannen te worden opgesteld. Bovendien moet goed worden bekeken wat de reikwijdte is van de bestaande wet- en regelgeving voor activiteiten in de beschermde gebieden, zoals bijvoorbeeld activiteiten in de Ramsargebieden.

Het BNMP is wettelijk beschermd, maar nog niet ingesteld als natuurpark onder de Eilandsverordening natuurbeheer. Verder is de nominatie van het BNMP als werelderfgoed onderdeel van deze ambitie; het OLB werkt aan het in aanmerking laten komen van de zeegebieden rondom Bonaire, Curaçao en in de toekomst Venezuela voor Wereld Erfgoed status.

Ambitie N2	Duurzaam gebruik en bescherming van de bijzondere natuur van Bonaire. Bescherming door wettelijk verankering en actief beheer. En duurzaam gebruik door de gebieden op een duurzame wijze toegankelijk te maken voor de bewoners en bezoekers van Bonaire.
Bijdrage	Gericht op knelpunten K4 en K5.
Doelen	• Een aantal wettelijk vastgestelde (nieuwe) natuurgebieden (N2-A) • Beheer van de (nieuwe) natuurgebieden (N2-B) • De mariene ecosystemen van Bonaire hebben Wereld Erfgoed status (N2-C)
Impact	• Geen achteruitgang van fauna op land in de beschermde gebieden. • Toename van flora op land in de beschermde gebieden. • Toename van het aantal bezoekers met geen tot weinig impact op de natuur.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder N2 te realiseren:

Doelstelling (N2-A)	Het wettelijk vastleggen van een aantal nieuwe natuurgebieden en het schrijven van beheersplannen en aanleggen van infrastructuur
Trekker	Directie RO – afdeling MNB & STINAPA
Directe Stakeholders	Eigenaren grond, Bestuurscollege en Eilandsraad, Natuur Ngo's op Bonaire, Carmabi, beheerders natuurgebieden, Cargill

Indirecte Stakeholders	Toeristenindustrie en handhavende instanties
Activiteiten	• Het inventariseren van natuurwaarden van de verschillende gebieden, zoals het terrassenlandschap Midden-Bonaire en Rooi Sangu [28]. • Gebieden voordragen voor beschermde status • Gebieden aanwijzen als beschermd gebied naar IUCN-criteria: • Strikt natuurreservaat – Pekelmeer; • Nationale Parken – WSNP, BNMP en Klein Bonaire; • Natuurmomenten – Grotten, Salinas; • Eilandelijke natuurgebieden – Terrassenlandschap Midden Bonaire Angola, Seru Grandi, Zuidelijk Bonaire (watergebieden); • Beschermde landschappen – Bolivia, Lima en Rincon Omgeving. • Het vernieuwen van bestaande beheersplannen van BNMP en WSNP. • Beheersplannen ontwikkelen per beschermd gebied, waaronder het opstellen van beheersplannen voor de Ramsargebieden. • Wildconscience draagt bij aan het aanwijzen van Bonaire Karst & Natuurreservaat
Planning	2020-2022
Kosten	200.000 USD (67.000 USD per jaar voor uitbesteden van ontwikkelen beheersplannen en voor aanleggen infrastructuur) – 0,25 fte
Begroot	91.000 USD vanuit de natuurprojectgelden voor ontwikkelen van Bonaire Karst & Natuurreservaat door Wildconscience 0,05 fte

Doelstelling (N2-B)	Het zorgdragen dat de (nieuwe) natuurgebieden worden beheerd
Trekker	OLB voor de nieuwe gebieden, STINAPA voor WSNP & BNMP
Directe Stakeholders	Beheersorganisatie
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's, toerisme industrie, handhavende instanties
Activiteiten	• Ontwikkelen en implementeren van mandaat naar organisatie die de (nieuwe) natuurgebieden gaat beheren • Het ontsluiten van nieuwe natuurgebieden door een infrastructuur te ontwikkelen voor recreatie • Het herstellen van de vegetatie en biodiversiteit in (nieuwe) natuurgebieden • Opzetten van financiële mechanismen voor het financieren van de bescherming van de gebieden • Toegankelijk maken van de beschermde gebieden voor bezoekers
Planning	2022-2024
Kosten	300.000 USD (150.000 USD per jaar voor inhuren van derde partijen voor opzetten van beheersorganisatie, ontwikkelen van infrastructuur en beheren van gebied totdat de organisatie zelf voldoende financiële middelen kan genereren) – 0,25 fte
Begroot	0 USD – 0,05 fte

Doelstelling (N2-C)	Het voordragen van de mariene ecosystemen van Bonaire voor nominatie tot Wereld Erfgoed
Trekker	Directie RO – afdeling MNB
Directe Stakeholders	Stuurgroep Wereld Erfgoed nominatie, overheid van Curaçao, Rijk
Indirecte Stakeholders	Private sector, bevolking en ngo's op Bonaire
Activiteiten	• Voorbereiden nominatiedossier • Samenwerken met Curaçao • Vaststellen 'Outstanding Universal Value', integriteit en connectiviteit • Capaciteitsopbouw UNESCO Wereld Erfgoed • Draagvlak creëren • Draagkracht organiseren
Planning	2020-2022
Kosten	187.000 USD (60.000 USD per jaar voor inzetten derde partijen en uitwerken communicatie) – 0,1 fte
Begroot	187.000 USD (60.000 USD per jaar voor inzetten derde partijen en uitwerken communicatie) – 0,1 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie N2 te kunnen evalueren:

- Vastgestelde selectie van gebieden die in aanmerking komen voor natuurgebied status, volgens IUCN-criteria.
- De geselecteerde natuurgebieden met een beschermde status zijn wettelijk vastgelegd
- Vaststellen van verantwoordelijk instanties voor het beheer van de geselecteerde gebieden.
- Integratie van AICOM en SICOM-gebieden in het Ruimtelijk Ontwikkelingsplan Bonaire natuurgebieden worden actief beheerd door de verantwoordelijke instanties.
- Herbebossing vindt structureel plaats op Bonaire.
- Besluit over voortzetten nominatie Wereld Erfgoed van BNMP.

Rol van directe belanghebbenden:

- Monitoren of activiteiten onder doel N2 daadwerkelijk plaatsvinden.
- Lobby richting BC en ER voor de benoeming van de beschermde status van de verschillende gebieden.
- Mede ontwikkelen van beheerplannen en beheerafspraken maken.
- Medewerken aan het ontsluiten van de gebieden.
- Inventarisatie van de vegetatie en biodiversiteit door Carmabi, Echo en Wildconscience.
- Het beheren van de nieuwe natuurgebieden.

N3: Voorkom en bestrijd invasieve en geïntroduceerde soorten op land en in zee

Voor het behoud en herstel van de natuur, met name inheemse plant- en diersoorten, is het van belang dat de populatie van invasieve soorten, zoals loslopende geiten, ezels, varkens, maar ook bijvoorbeeld de rubberliaan en koraalduivel, wordt teruggebracht tot een beheersbaar niveau. En het natuurlijk het voorkomen dat nieuwe invasieve soorten worden geïntroduceerd op Bonaire. Deze ambitie wordt deels geadresseerd door de

projecten die worden uitgevoerd onder de natuurgeldenprojecten. Echter, de natuurgeldenprojecten zijn eenmalig en structurele financiering voor vervolgprojecten zal nodig zijn om de situatie beheersbaar te houden.

Ambitie N3	Het bestrijden van invasieve soorten en voorkomen van geïntroduceerde soorten op land en in het water.
Doelen	• Geen of beperkte aanwezigheid van invasieve soorten op land en in het water (N3-A). • Geen introductie van invasieve soorten op land en in de zee (N3-B).
Impact	• Aantallen loslopende geiten/ezels/schapen/katten/varkens binnen en buiten natuurparken is teruggebracht tot een aanvaardbaar niveau. • De koraalduivel populatie is onder controle en op een gewenst niveau.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder N3 te realiseren:

Doelstelling (N3-A)	Het bestrijden van invasieve soorten op land en in het water
Trekker	OLB en STINAPA
Directe Stakeholders	Echo (onder controle brengen van de wilde varkens), STINAPA (weghalen van geiten in WSNP en onder controle brengen van de koraalduivel in BNMP), BAAB-advies (stimuleren van duurzame geitenhouderij), Kunukero's, Donkey Sanctuary (onder controle brengen van loslopende ezels), Handhavende instanties, LVV, ministerie LNV (Rijk)
Indirecte Stakeholders	Bevolking, Rijk, natuur ngo's
Activiteiten	• Ontwikkelen van beleid voor het onder controle brengen van de verschillende invasieve soorten op land op basis van Smith, S. R., et al. (2014) Key elements towards a joint invasive alien species strategy for the Dutch Caribbean. • Bestrijden van de geiten in het WSNP • Invoeren van duurzame geitenhouderij • Onder controle houden van de populatie van ezels en varkens in het wild. • Ontwikkelen van beleid voor het onder controle brengen van de verschillende invasieve soorten onder water, vooral de koraalduivel • Het onder controle brengen van de invasieve flora op het land • Communicatieplan over wet- en regelgeving m.b.t. invasieve soorten (zie B4) • Communicatieplan over invloed van invasieve soorten op land (zie B4) • Organiseren van structurele financiering voor gedegen implementatie door voldoende capaciteit en het organiseren van effectieve handhaving (zie B2 & B3) • Ontwikkelen en uitvoeren van trainingsmodules om handhavers op te leiden (zowel binnen als buiten het OLB) (zie B3)

Planning	2020-2024
Kosten	1.000.000 USD (200.000 USD per jaar) – 0,25 fte
Begroot	Begroting van natuurprojectgelden: 255.969 USD (Beheer loslopende geiten SNP door STINAPA), 21.114 USD (Beheer varkenspopulatie door Echo) en 105.000 USD (Plattelandsontwikkelingsplan voor duurzame geitenhouderij door BAAB-advies) 0,1 fte

Doelstelling (N3-B)	Het voorkomen van geïntroduceerde soorten op land en in het water
Trekker	STINAPA
Directe Stakeholders	Handhavende instanties
Indirecte Stakeholders	Ambtenaren OLB (JAZ), Rijk
Activiteiten	• Ontwikkelen van plan en wetgeving voor het voorkomen van de introductie van invasieve soorten • Het ratificeren en ondertekenen van IMO Ballast and Water Management Convention and Guideliness5 • Organiseren van structurele financiering voor gedegen implementatie door voldoende capaciteit en het organiseren van effectieve handhaving (zie B2 & B3) • Ontwikkelen en uitvoeren van trainingsmodules om handhavers op te leiden (zowel binnen als buiten het OLB) (zie B3) bijvoorbeeld met als resultaat scherpere controles bij de douane • Communicatieplan om de bevolking bewust te maken
Planning	2020-2024
Kosten	150.000 USD (30.000 USD per jaar) – 0,25 fte
Begroot	0 USD – 0 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie N3 te kunnen evalueren:

- Prioriteiten voor aanpak invasieve soorten op basis van bestaand onderzoek, zoals van Buurt et al. 2011, 2012, 2014, en van der Burg et al. 2012.
- Goedgekeurde communicatieplan.
- Conceptbeleidsplan voorkomen invasieve soorten in zee inclusief voorstel tot wet- en regelgeving.
- Toezegging structurele financiering voor bestrijden van invasieve soorten op land en in zee.
- Implementatie communicatieplan over invasieve soorten.
- Goedgekeurd beleidsplan voorkomen invasieve soorten op land en in zee inclusief voorstel tot wet- en regelgeving.
- Wet- en regelgeving voorkomen invasieve soorten op land en in zee geïmplementeerd en effectieve handhaving.
- Trainingsmodules ontwikkeld en verantwoordelijke ambtenaren opgeleid om Biosecurity beleid uit te voeren.

5 Geraadpleegd op 14 september 2017 op http://www.imo.org/en/OurWork/Environment/BallastWaterManagement/Pages/Default.aspx

Rol directe belanghebbenden:

- Monitoren van activiteiten, zoals beschreven onder de N3 doelen voor bestrijden en voorkomen van invasieve soorten.
- Zorgen dat er een communicatieplan wordt uitgevoerd, geïnitieerd door het OLB.
- Met mankracht bijdragen aan het onder controle brengen van de invasieve soorten (zoals duikindustrie m.b.t. koraalduivel).

N4: Beleid ontwikkelen voor effecten van klimaatverandering op basis van gedegen onderzoek

De kwetsbaarheid van mens en natuur voor de effecten van klimaatverandering is voelbaar. Zeespiegelstijging, frequentere en intensievere stormen en opwarming van het zeewater maken Bonaire kwetsbaarder. Dit heeft een negatieve invloed op het welzijn van de inwoners van Bonaire. Een gezond ecosysteem is beter weerbaar tegen de effecten en kan de impact van klimaatverandering mitigeren. Om goed inzicht te krijgen in de bijdrage van weerbare ecosystemen aan het opvangen van de effecten van klimaatverandering, is het waardevol om dit ruimtelijk te analyseren. Zo wordt inzicht verkregen in welke gebieden het meest kwetsbaar zijn en welke rol de ecosystemen kunnen hebben bij het mitigeren van de effecten van klimaatverandering. Vervolgens is het van belang om beleid te ontwikkelen om op deze veranderingen te anticiperen.

Ambitie N4	Dat weerbare en gezonde ecosystemen bijdragen aan het mitigeren van effecten van klimaatverandering ten bate van het welzijn van de bevolking van Bonaire.
Bijdrage	Gericht op knelpunt K7.
Doel	Weerbare ecosystemen voor mitigeren van en aanpassen aan de impact van klimaatverandering.
Impact	• Mitigeren van impact van effecten van klimaatverandering. • Weerbare ecosystemen die de kust beschermen en (overtollig) water kunnen opvangen.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder N4 te realiseren:

Doelstelling (N4)	Het realiseren van weerbare ecosystemen voor mitigeren van en aanpassen aan impact van klimaatverandering
Trekker	Directie RO – afdeling MNB en STINAPA
Directe Stakeholders	Natuur NGO's, onderzoeksorganisaties, ruimtelijke specialisten, ecologen, klimaat verandering experts
Indirecte Stakeholders	Rijk, bevolking van Bonaire
Activiteiten	• Inzicht creëren in de lokale effecten van zeespiegelstijging, frequentere en intensievere stormen en opwarming van het

	zeewater door opdracht te geven voor studie naar effecten van klimaatverandering voor Bonaire • Ruimtelijk inzichtelijk maken van de bijdrage van ecosystemen aan het mitigeren van effecten van klimaatverandering en het in kaart brengen van de gebieden die gevoelig zijn voor klimaatverandering • Ruimtelijk analyseren van de trend in veerkracht van de ecosystemen • Ontwikkelen en vaststellen van richtlijnen om de veerkracht van ecosystemen te versterken om weerstand te bieden tegen invloed van verandering van klimaat • Ontwikkelen beleidsplan en aantrekken van financiering voor het mitigeren van klimaatverandering • Integreren van impact klimaatverandering in het ruimtelijk ontwikkelingsplan • Ontwikkelen van plan voor herstel van kwetsbare gebieden m.b.v. “Nature-based solutions[6]" • Herstellen van kwetsbare natuurgebieden door herbebossing, koraalherstel en verlaagde menselijke invloed (zie N2) • Begeleiden van projecten die ter bescherming van kustgebieden ten uitvoer worden gebracht. Onder andere door het versterken van koraalriffen, mangrovegebieden en verhoogde waterbergingscapaciteit door terrestrische ecosystemen (o.a. N2)
Planning	2020-2024
Kosten	500.000 USD (100.000 USD per jaar voor aantrekken derde partijen voor het in kaart brengen van weerbaarheid ecosystemen, etc. en adviseren over mogelijke nature-based solutions) – 0,25 fte
Begroot	0 USD – 0 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie N4 te kunnen evalueren

- Studie naar de kwetsbaarheid van Bonaire voor de gevolgen van klimaatverandering (y/n). Wat zijn de effecten voor natuur, landelijke en urbane gebieden.
- Kwetsbare gebieden geïdentificeerd en aangewezen.
- Input geleverd aan ministerie van EZK voor richtlijnen om de veerkracht van ecosystemen te versterken om weerstand te bieden tegen invloed van verandering van klimaat.
- Goedgekeurd beleid voor mitigeren en adaptatie van klimaatverandering.
- Integratie van het beleidsplan in ruimtelijk ontwikkelingsplan.
- Projecten ter bescherming van kustgebieden worden ten uitvoer gebracht. Onder andere door het versterken van koraalriffen, mangrovegebieden en verhoogde waterbergingscapaciteit door terrestrische ecosystemen.
- Ruimtelijke analyse toe- of afname veerkracht ecosystemen.
- Jaarlijks toetsen aan richtlijnen om de veerkracht van ecosystemen te versterken om weerstand te bieden tegen invloed van verandering van klimaat.

Rol directe belanghebbenden:

6 Voor meer informatie: https://www.iucn.org/commissions/commission-ecosystem-management/our-work/nature-based-solutions

- Monitoren van activiteiten onder doelen N4.
- Actief werken aan herstel van kwetsbare natuurgebieden, zoals Echo werkt aan herbebossing, waardoor de biodiversiteit toeneemt en beter bestand is tegen zware regenval.

N5: Monitoring ecosystemen, diersoorten en waterkwaliteit

Om de koraalriffen, mangroven en natuurgebieden op land goed te kunnen beheren is betrouwbare informatie van essentieel belang. Het OLB en verschillende natuur gerelateerde stichtingen en wetenschappers werken aan het monitoren van de flora en fauna op land en onderwater. Er is echter geen overkoepelende monitoringsstrategie, die waarborgt dat alle belangrijke natuurwaarden consequent worden gemonitord. Uit discussies met belanghebbenden blijkt dat met name gebrek is aan coördinatie van de verschillende monitoringactiviteiten en dat informatie ontbreekt betreffende de visstand, (grond)waterkwaliteit en de trend in invasieve en geïntroduceerde soorten. Het OLB wil een overkoepelende monitoringsstrategie ontwikkelen in samenwerking met organisaties die hier al mee bezig zijn. Op basis van wat momenteel wordt gemonitord in combinatie met de monitorstrategie worden zogenaamde blinde vlekken van het huidige monitoren inzichtelijk, welke vervolgens worden ingevuld.

Ambitie	Het verzamelen van betrouwbare informatie over de status en de trends van de flora en fauna en de natuurlijke waarden op land en onderwater.
Bijdrage	Gericht op knelpunten K3, K4, K5, K6 en K8.
Doel	Een breed gedragen en samen uitgevoerde overkoepelende monitoringsstrategie.
Impact	• Inzicht in toename van de biomassa en sleutel soorten op land en in het water. • Inzicht in verbetering van kwaliteit van het water (zeewater en grondwater). • Inzicht in afname van invasieve en geïntroduceerde soorten op land en in het water.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder N5 te realiseren:

Doelstelling (N5)	Het zorgen voor een breed gedragen en gezamenlijk uitgevoerde overkoepelende monitoringsstrategie
Trekker	Directie RO – afdeling MNB
Directe Stakeholders	STINAPA, STCB, Echo, Wildconscience en Cargill
Indirecte Stakeholders	Overige natuur ngo’s, Rijk

Activiteiten	• Ontwikkelen van een monitorstrategie • Betrekken van belanghebbenden bij opstellen en uitvoeren van monitoringsstrategie • Stel monitorprotocol op voor visstanden voor het structureel genereren van informatie over de visstand • Stel monitorprotocol op voor (grond)waterkwaliteit voor het structureel genereren van informatie over de (grond)waterkwaliteit • Stel monitorprotocol op voor invasieve & geïntroduceerde soorten op land en onder water voor het structureel genereren van informatie over de invasieve en geïntroduceerde soorten • Stel monitorprotocol op voor soorten die op de IUCN list staan als 'vulnerable' and 'near threatened' • Realiseren van structurele financiering voor monitoren
Planning	2020-2024
Kosten	500.000 USD (100.000 USD per jaar voor inzetten derde partijen voor ontwikkelen monitorstrategie en protocollen, voor financieel ondersteunen van monitoractiviteiten van natuur ngo's en inzetten van specialisten voor monitoren van meer specifieke informatie, zoals waterkwaliteit en inzetten van derde partijen voor het ontwikkelen van structurele financiering voor monitoren) – 0,5 fte
Begroot	0 USD – 0,05 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie N5 te kunnen evalueren:

- Overkoepelende monitoringsstrategie in samenwerking met het Rijk, betrokken natuurorganisaties en wetenschappers.
- Monitoringplan Bonaire.
- Monitoringsprotocollen voor visstanden, (grond)waterkwaliteit en invasieve en geïntroduceerde soorten.
- Geïmplementeerde monitoringsstrategie in samenwerking met betrokken natuurorganisaties en wetenschappers geïmplementeerd en verankerd.
- Voldoende capaciteit en financiële middelen voor structureel monitoren van visstand, grondwaterkwaliteit en invasieve en geïntroduceerde soorten.

Rol directe belanghebbenden:

De natuur ngo's op Bonaire doen allemaal aan monitoring, zoals STINAPA, die monitoractiviteiten voor WSNP en BNMP uitvoert; Wildconscience die baseline informatie heeft over endemische soorten, zoals de parkiet en vele andere vogels en vleermuissoorten; Sea Turtle Conservation Bonaire verzamelt informatie en data over de zeeschildpadden. Ook het OLB heeft haar eigen monitoractiviteiten. Een nauwere samenwerking tussen alle partijen kan zorgen voor synergie en een meer strategische monitoring aanpak.

N6: Visserijbeleid

Het ontwikkelen van visserijbeleid wordt tweeledig opgezet. Aan de ene kant beleid voor de visserij op pelagische migrerende vissoorten (o.a. wahoo, (mulatu), tonijn en de mahi-

mahi (dorado). Voor het duurzaam vangen van deze vissoorten is het van belang dat er een geïntegreerd visserijbeleid wordt nagestreefd in samenwerking met buurlanden in de regio die afhankelijk zijn van dezelfde visbestanden, zoals Curaçao, Aruba en Venezuela. Een eerste stap is om een visserijbeleid te ontwikkelen met de eilanden binnen het Koninkrijk voor de Exclusieve Economische Zone (EEZ).

Aan de andere kant wordt visserijbeleid ontwikkeld voor de vissers die afhankelijk van de visbestanden van de lokale mariene ecosystemen, de zogenaamde rifvisserij. Voor deze visbestanden kan op lokaal niveau beleid worden ontwikkeld. Het is hier van belang dat inzicht wordt verkregen in de vangst van lokale vissers. Dit zal in samenwerking met de vissers gebeuren. Het OLB is van plan om de vissers te ondersteunen in de ontwikkeling van duurzame visserij, door met de vissers samen te bepalen hoeveel en waar er mag worden gevangen en door het ontwikkelen van infrastructuur.

Ambitie	Zorgdragen dat op Bonaire de visserij op de riffen van Bonaire en in de territoriale wateren op een duurzame wijze gebeurt.
Bijdrage	Gericht op knelpunt K8.
Doelen	Duurzame rif visserij op Bonaire en duurzame pelagische visserij tussen Bonaire, Aruba en Curaçao.
Impact	• Toename biomassa van de vissen op het rif. • Toename van "*fish catch per unit effort"*. • Duurzame lokale visserij.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder N6 te realiseren:

Doelstelling (N6)	Het ontwikkelen en implementeren van een duurzame rif- en pelagische visserij
Trekker	Directie RO – afdeling LVV en STINAPA
Directe Stakeholders	Commerciële en recreatie vissers en visindustrie op Bonaire, Curaçao en Aruba, Piskabon
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's, restaurants, bevolking
Activiteiten	• Opdracht geven voor langdurige studie naar visstanden op het rif • Organiseren en verduurzamen van de lokale visserijsector samen met Piscabon • Ontwikkelen, goedkeuring en implementatie van een rif visserijbeleid (o.a. met quota en het uitbreiden van de visreservaten.) • Implementeren duurzaam gebruik van vistuig, zoals gebruik steenanker en visnetten (o.a. certificeren en educatie en training) • Het invoeren van visserijbeleid in de territoriale wateren van Bonaire.

	• Gesprekken voeren met Curaçao en Aruba voor de ontwikkeling van een internationaal visserijbeleid voor pelagische soorten • Zorgen dat de pelagische visbestanden in kaart worden gebracht door het uitzetten van een wetenschappelijke studie
Planning	2020-2024
Kosten	375.000 USD (75.000 USD per jaar voor betrekken lokale vissers en ontwikkelen infrastructuur en voor inzetten derde partij voor wetenschappelijk studie en voor reis- en verblijfkosten pelagische visserij) – 0,25 fte
Begroot	0 USD – 0 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie N6 te kunnen evalueren:

- Eerste gesprekken met Aruba en Curaçao zijn gevoerd voor een regionaal visserijbeleid voor pelagische vissoorten.
- Eerste gesprekken met lokale vissers voor het opzetten van projectgroep voor duurzame visserij. Vissers (Piscabon) zijn hierin vertegenwoordigd.
- Aanbestedingsprocedure voor studie naar visbestanden is gestart.
- Beleid voor een duurzaam gebruik van visnetten is geïmplementeerd.
- Studie naar de status van pelagische en rif soorten is afgerond, inclusief advies voor quota en lokale no-take zones.
- De lokale visserijsector kan worden geclassificeerd als “duurzaam”, waarbij het visbestand op peil blijft of zelfs toeneemt.
- Regionaal visserijbeleid over pelagische soorten tussen Bonaire, Curaçao en Aruba.
- Er is een beleid voor vissen van rif afhankelijke vissoorten.
- Verkennende gesprekken met Venezuela over uitbreiding regionaal visbeleid zijn gestart.
- Vastgestelde quota voor pelagische en rif soorten.
- Effectieve no-take zones zijn geïmplementeerd.

Rol directe belanghebbenden:

- Monitoren van activiteiten onder doel N6.
- Monitoren van vissoorten.
- Ondersteunen van handhaving visserij wet- en regelgeving.

N7: Bescherm en versterk biodiversiteit

Het Koninkrijk der Nederlanden is verplicht onder verscheidene internationale verdragen, om zich in te zetten voor het behoud van de biodiversiteit. Het OLB heeft daardoor, en neemt dan ook, haar verantwoordelijkheid. De biodiversiteit op Bonaire is echter in de laatste decennia achteruitgegaan. Een aantal van de natuurgeldenprojecten is gericht op

het actief herstellen van biodiversiteit. Dit is echter een eerste stap. Het OLB is van mening dat er meer en structureel aanplant van inheemse soorten moet plaatsvinden. Momenteel is het herstel van ecosystemen echter te kleinschalig en versnipperd. Bovendien ontbreken garanties voor de benodigde nazorg. Verder wil het OLB actief werken aan het voorkomen van het verwijderen van waardevolle flora.

Ambitie N7	Het beschermen en versterken van de inheemse biodiversiteit op Bonaire.
Bijdrage	Gericht op knelpunten K3 en K4.
Doelen	Meer inheemse boomsoorten en koralen op Bonaire (N7-A). Ontwikkelaars planten inheemse soorten als compensatie voor het weghalen van vegetatie (N7-B). Geen onnodige verwijdering van waardevolle vegetatie (N7-C).
Impact	• Afname hoeveelheid sedimenten en nutriënten in het water. • Toename van biodiversiteit. • Duurzame projectontwikkeling en bouw van duurzame woningen op Bonaire in relatie tot gebruik van en invloed op flora en fauna.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder N7 te realiseren:

Doelstelling (N7-A)	Het herstellen van vegetatie en biodiversiteit in (nieuwe) natuurgebieden, waaronder het aanplanten van inheemse boomsoorten en koralen
Trekker	Directie RO – afdeling MN
Directe Stakeholders	Echo, STINAPA, STCB, OLB-R&O, CRFB, BAAB-advies, Rijk
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's, toerisme industrie, handhavende instanties
Activiteiten	• Ontwikkelen van strategie en plan van aanpak voor herstel van biodiversiteit door onder meer het aanplanten koralen en inheemse bomen en planten ter bestrijding van erosie en voor ecologisch herstel • Behouden en herstellen van de inheemse sabal palm (Kabana) op Bonaire • Vaststellen van criteria waar verbetering en versterking van biodiversiteit nodig is op Bonaire in samenwerking met het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit • Structureel budget vrijmaken (op basis van de huidige natuurgeldenprojecten) voor actief herstel van ecosystemen, waaronder het aanplanten van inheemse boomsoorten en koralen door derde partijen • Ondersteunen van ecologisch herstel Lac gebied en zuidelijk kustgebied en Lagun gebied (mangroven) door STINAPA en STCB. • Ondersteunen van de koraalrestauratie door CRFB.

	• Herbebossen van beschermde en niet-beschermde gebieden op Bonaire door onder andere Echo vanuit de natuurprojectgelden
Planning	2020-2024
Kosten	750.000 USD (150.000 USD per jaar voor inzetten derde partijen, ontwikkelen van infrastructuur en planten van soorten) – 0,35 fte
Begroot	104.331 USD (Herbebossing Natuurprojectgelden door Echo) 582.904 USD (Lac gebied Natuurprojectgelden door STINAPA, STCB, OLB-DRO) 473.804 USD (Ecologische herstel Natuurprojectgelden door BAAB-advies) 32.515 USD (Koraalherstel Natuurprojectgelden door CRF) 0,15 fte

Doelstelling (N7-B)	Het verplichten van ontwikkelaars om inheemse soorten te planten als compensatie voor het weghalen van vegetatie
Trekker	Directie RO – afdeling MN
Directe Stakeholders	Commerciële projectontwikkelaars, natuur ngo's
Indirecte Stakeholders	Private sector
Activiteiten	• Ontwikkelen en uitvoeren van beleid ter voorkoming van vervuiling van de kustwateren door erosie en nutriënten • Uitwerken om processen af te stemmen zodat commerciële projectontwikkelaars niet onnodig of illegaal waardevolle en beschermde vegetatie verwijderen • Ontwikkelen bewustwording en communicatiecampagne om projectontwikkelaars en huizenbouwers te stimuleren om inheemse boomsoorten te planten (en te laten staan) (zie B4) • Protocol voor het verplicht planten van inheemse bomen als mitigerende maatregel bij projectontwikkelingen
Planning	2020-2024
Kosten	50.000 USD (10.000 USD per jaar voor inhuren van onderzoekers om inventarisaties op te stellen, om trajecten met de private sector te starten en om campagnes te laten plaatsvinden) – 0,25 fte
Begroot	0 USD – 0 fte

Doelstelling (N7-C)	Het voorkomen van onnodige verwijdering van waardevolle vegetatie
Trekker	Directie RO – afdeling MN
Directe Stakeholders	Particuliere huisbouwers, commerciële ontwikkelaars, handhavers, Ruimtelijke ordening en vergunningverlening (Directie R&O, OLB)
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's
Activiteiten	• Uitwerken om processen af te stemmen zodat particuliere huisbouwers en commerciële ontwikkelaars niet onnodig of illegaal waardevolle en beschermde vegetatie verwijderen • Ontwikkelen en implementeren protocol (o.a. vegetatie inventarisatie) voorafgaand aan verkaveling en bouwrijp maken • Opstellen en implementeren lijst van waardevolle bomen. • Bewustwording bij ontwikkelaars over verbod op het verwijderen van waardevolle en beschermde vegetatie (zie B4)

	• Handhaving (zie B3)
Planning	2020-2024
Kosten	150.000 USD (30.000 USD per jaar) – 0,1 fte
Begroot	0 USD – 0,05 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie N7 te kunnen evalueren:

- Herstelstrategie voor vegetatie boven- en koraal onderwater is geïmplementeerd.
- Er is input geleverd op criteria voor versterken en verbeteren biodiversiteit door belanghebbende partijen en wetenschappers.
- Een inventarisatie van waardevolle bomen is opgesteld.
- Budget vrijgemaakt om inventarisatie van vegetatie uit te voeren bij verkavelingen.
- Projecten voor herstel van ecosystemen zijn geïmplementeerd.
- Processen afgestemd zodat particuliere huizenbouwers en commerciële ontwikkelaars niet onnodig of illegaal waardevolle en beschermde vegetatie verwijderen.
- Vergunningsprocedure is adequaat om beschermde en waardevolle boomsoorten te beschermen.
- Waterkwaliteit in de kustwateren is binnen de vastgestelde limieten op Bonaire.
- Mitigatieprotocol bij grote ontwikkelingsprojecten.

Rol directe belanghebbenden:

- Monitoren of activiteiten onder doel N7 daadwerkelijk plaatsvinden.
- Ondersteunen en bijdragen door de publieke en private sector bij communicatie naar doelgroepen.
- Input leveren aan verbeteren processen bij verkaveling en afgeven bouwvergunningen door OLB.
- Invoeren van maatregelen, zoals planten van inheemse soorten.

5.2 Institutionele versterking en financiële basis

Deze paragraaf beschrijft ambities voor het verbeteren van de 'organisatorische kant' van natuurbeleid en natuurbeheer. Deze ambities adresseren de bedreigingen voor het natuurbeleid die staan beschreven in hoofdstuk 4, vertegenwoordigen de ambities van het OLB en van de directe belanghebbenden. Veel van de ambities uit het Natuurbeleidsplan Bonaire 1999-2004 zijn, blijkens de evaluatie van dit plan, niet gerealiseerd door gebrek aan capaciteit en financiële middelen. Daarom is in dit natuurplan een aparte paragraaf opgenomen met ambities over institutionele versterking. Deze zijn:

B1: Integratie van natuurbeleid in de verschillende beleidsterreinen van het OLB
B2: Meer capaciteit en budget voor natuurbeleid en beheer
B3: Versterken handhaving
B4: Bewustwording waarde natuur
B5: Betere samenwerking met belanghebbenden

B1: Integratie van natuurbeleid in de verschillende beleidsterreinen van het OLB

Het behoud en herstel van de natuur is sterk gerelateerd aan andere beleidsterreinen. Vandaar dat het voor een succesvolle uitvoering van dit natuurplan het van groot belang is dat integratie plaatsvindt met andere beleidsplannen van het OLB. Niet alle relevante ambtenaren zijn op de hoogte van de inhoud van het natuurbeleid en de vigerende natuurwet- en regelgeving. Om een goede integratie van het natuurbeleid met andere beleidsterreinen te waarborgen, zullen de relevante ambtenaren binnen de eigen directie, maar ook van de andere directies binnen het OLB goed op de hoogte moeten zijn.

Om natuur, de waarde van natuur voor de gemeenschap en de trend in natuurlijk kapitaal mee te nemen in de duurzame ontwikkeling van het eiland wordt in dit natuurplan voorgesteld om een nationale rekening natuurlijk kapitaal voor Bonaire te ontwikkelen. Daarmee wordt natuurlijk kapitaal meegenomen in de analyse van hoe Bonaire er sociaaleconomisch voorstaat. Deze integratie geeft inzicht in de bijdrage van natuur aan de duurzame ontwikkeling van het eiland, dat kan worden gemeten door het monitoren van een aantal Duurzame Ontwikkelingsdoelen (Sustainable Development Goals; SDGs)[7].

Ambitie	Het integreren van natuurbeleid in alle beleidsterreinen van het openbaar lichaam Bonaire.
Bijdrage	Gericht op knelpunten K2, K9, K15 en K16.
Doelen	• Natuurbeleid geïntegreerd binnen ontwikkelstrategie Bonaire (B1-A). • Natuurbeleid geïntegreerd binnen overige beleidsterreinen OLB (B1-B).
Impact	• Lange termijn strategische duurzame ontwikkeling van Bonaire. • Monitoren van en sturen op natuurlijkkapitaalindicatoren. • Bonaire stuurt op Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen waaronder minimaal SDG 14 en SDG 15.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder B1 te realiseren:

Doelstelling (B1-A)	Integratie van natuurbeleid binnen ontwikkelstrategie Bonaire
Trekker	Directie RO – afdeling MN
Directe Stakeholders	Bestuurscollege, eilandsraad, CBS
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's, Rijk

[7] De Verenigde Naties hebben zeventien 'Sustainable Development Goals', of Duurzame Ontwikkelingsdoelen geformuleerd om de wereld tot 'een betere plek te maken in 2030'. Het eerste en belangrijkste doel is het beëindigen van extreme armoede, volgens de VN 'de grootste uitdaging van deze tijd'. Verder zijn er doelen over gezondheid, onderwijs en schoon drinkwater, maar ook doelen over duurzame energie, minder ongelijkheid en het aanpakken van klimaatverandering. Zie voor meer informatie http://www.sdgnederland.nl/, geraadpleegd op 18 september 2017.

Activiteiten	• Start besprekingen met CBS voor opnemen natuurlijk kapitaal op de 'lokale' jaarrekening van Bonaire • Geef opdracht om de bijdrage van natuur aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDGs) inzichtelijk te maken • De afdeling Milieu & Natuur zet zich in om collega's en de private sector duidelijk te maken wat de bijdrage is en welke relevante rol natuurlijk kapitaal speelt bij de duurzame economische ontwikkeling van Bonaire (B4) • Vaststellen en implementeren natuurlijk kapitaal indicatoren bij publicatie van jaarlijkse indicatie van de nationale rekening voor Bonaire door CBS • Ontwikkelen en implementeren van dashboard toegankelijk voor alle belanghebbenden met Duurzame Ontwikkelingsdoelen op 13. Klimaatverandering aanpakken, 14. Beschermen van zeeën en oceanen en 15. Herstel ecosystemen en behoud biodiversiteit (SDG 13, SDG 14 en SDG 15) • Overleg met regionale partners over ontwikkeling en activiteiten om de SDGs te behalen • Het ondersteunen van de ontwikkeling van een integraal beleidsplan door het OLB (masterplan)
Planning	2020-2024
Kosten	100.000 USD (20.000 USD per jaar voor het inzetten van derde partijen voor ontwikkeling natuurlijk kapitaal indicatoren, ontwikkelen dashboard, genereren van SDG-doelen en reis en verblijf voor overleg met regionale partners) – 0,5 fte
Begroot	0 USD – 0 fte

Doelstelling (B1-B)	Integratie van natuurbeleid binnen overige beleidsterreinen OLB
Trekker	Directie RO – afdeling MN
Directe Stakeholders	Ambtenaren OLB
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's, Rijk
Activiteiten	• Plan voor het communiceren en informeren van de relevante medewerkers van het OLB over het natuurbeleid, de natuurwet- en regelgeving • Periodiek informeren van de relevante ambtenaren, zodat zij op de hoogte zijn van de vigerende natuurwet- en regelgeving. Zoals de natuurhandhavers, de vergunning verstrekkers, etc. • Om de 2 jaar een update van de status van het natuurplan met factsheet op papier. Minimaal 1 x per jaar communiceren over het natuurbeleid binnen de 4 Directies van het OLB. Communicatie vindt plaats door interne presentaties en via informatieve brochures en of factsheets
Planning	2020-2024
Kosten	50.000 USD (10.000 USD per jaar) – 0,5 fte
Begroot	0 USD – 0 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie B1 te kunnen evalueren:

- Minimaal twee besprekingen met het Centraal Bureau voor de Statistiek Caribisch Nederland voor het ontwikkelen van natuurlijkkapitaalindicatoren.
- Bonaire heeft haar doelstellingen geformuleerd voor de Duurzame Ontwikkelingsdoelen op Klimaatverandering (13), beschermen van zeeën en oceanen (SDG 14) en herstel ecosystemen en behoud biodiversiteit (SDG 15).
- Communicatie- en educatieplan voor informeren ambtenaren.
- Invloed van economische ontwikkeling op voorraad natuurlijk kapitaal is meegenomen in het masterplan.
- Natuurlijk kapitaal indicatoren bij publicatie jaarlijkse account Bonaire.
- Opgeleide en goed geïnformeerde ambtenaren.
- Toegankelijk dashboard voor alle belanghebbenden met Duurzame Ontwikkelingsdoelen SDG13, 14 en 15.

Rol directe belanghebbenden:

- Het CBS CN werkt mee aan het ontwikkelen van indicatoren voor natuurlijk kapitaal.
- Belanghebbenden, zoals STINAPA en STCB leveren data aan CBS CN.
- De Directies van het OLB zorgen dat alle ambtenaren aanwezig zijn bij de presentatie van het natuurbeleid en de relevante ambtenaren zijn beschikbaar voor updates.

B2: Meer capaciteit en budget voor natuurbeleid en natuurbeheer

Al jarenlang wordt te weinig capaciteit en budget beschikbaar gesteld voor het uitvoeren van natuurbeleid. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de evaluatie van het Natuurbeleidsplan Bonaire 1999-2004: veel maatregelen uit dit plan zijn onder andere door een gebrek aan budget en capaciteit nooit uitgevoerd. Er is extra capaciteit en financiële middelen nodig om de beleidsvoornemens te realiseren. Waaronder aandacht voor het structureel voortborduren op de resultaten uit de eenmalig gefinancierde natuurgeldenprojecten.

Ambitie	Voldoende capaciteit en financiële middelen voor de uitvoering van voorgenomen beleid en het beheer van de natuur van Bonaire.
Bijdrage	Gericht op knelpunten K10, K11, K12 en K15.
Doelen	• Voldoende capaciteit voor natuurbeleid en natuurbeheer (B2-A). • Voldoende structureel budget voor natuurbeleid en natuurbeheer (B2-B). • Versterken capaciteit afdeling MN (Milieu & Natuur) (B2-C).
Impact	• Goed en constructief overleg en nauwe samenwerking tussen lokale NGOs en OLB. • Goede samenwerking met (inter)nationale NGOs door natuurbeleidsmedewerkers van het OLB. • 5 fte beleid milieu en natuur. • 2 fte natuur vergunningverlening. • Natuurbeleidsadviseurs op de hoogte van de laatste ontwikkelingen van natuurbeleid en –beheer voor kleine eilanden. • Goed en constructief overleg en nauwe samenwerking met beleidsadviseurs van andere eilanden in de regio. • Structureel voldoende budget voor uitvoering natuurbeleid en – beheer op Bonaire.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder B2 te realiseren:

Doelstelling (B2-A)	Realiseren van capaciteit voor natuurbeleid en natuurbeheer
Trekker	Directie RO – afdeling MN
Directe Stakeholders	Directie RO – afdeling MN, STINAPA, Natuur ngo's
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's
Activiteiten	• In kaart brengen van kennis, capaciteit en netwerk van de natuur Ngo's op Bonaire • Bij collega ambtenaren capaciteit versterken door verstrekken van goede informatie en het geven van interne trainingen (o.a. B1) • Strategie ontwikkelen voor inzet kennis, capaciteit en netwerk van natuur Ngo's • Afspreken van verantwoordelijkheden en taken natuur ngo's en OLB • Beoordelen en signaleren of er voldoende capaciteit aanwezig is op Bonaire om de natuur van Bonaire adequaat te beheren • Opnieuw definiëren van de rol, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de commissie Natuurbeheer
Planning	2020-2024
Kosten	120.000 USD (externe partij als mediator om de partijen bij elkaar te brengen voor de eerste 2 jaar 60.000 USD per jaar) – 0,25 fte
Begroot	0 USD – 0,05 fte

Doelstelling (B2-B)	Realiseren van structureel budget voor natuurbeleid en natuurbeheer
Trekker	Directie RO – afdeling MN en STINAPA
Directe Stakeholders	Natuur Ngo's, OLB en Rijk
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's
Activiteiten	• Vaststellen welke bestaande en additionele duurzame financieringsmechanisme het OLB en/of de institutionele partners tot hun beschikking staan • Vaststellen wat voldoende budget is om beleidsvoornemens te realiseren • Vaststellen wat voldoende budget is om de huidige ad hoc financiering structureel voort te zetten • Activeren/ implementeren van bestaande financieringsmechanisme, zoals beschreven in de bijlage van de Natuurverordening • Opdracht tot onderzoek geven naar het ontwikkelen en uiteindelijk invoeren van fiscale instrumenten zoals belasting op het invoeren van vervuilende producten, waaronder plasticzakken, styrofoam bakken en schadelijke zonnebrandcrèmes.

	• Implementeren van aantal nieuwe financieringsmechanismes. Invoering van duurzame fiscale incentives
Planning	2020-2024
Kosten	75.000 USD (inzetten van externe partij om financieringsmechanismen te identificeren en vervolgens te ontwikkelen en te implementeren (3 jaar, 25.000 USD per jaar) – 0,25 fte
Begroot	0 USD – 0,1 fte

Doelstelling (B2-C)	Versterken capaciteit afdeling MNB (Milieu & Natuurbeheer)
Trekker	Directie RO – afdeling MNB
Directe Stakeholders	Directie RO – afdeling MNB
Indirecte Stakeholders	OLB
Activiteiten	• Versterken van de capaciteit van de natuurbeleidsmedewerkers door bijwonen van regionale en internationale conferenties en door kennis uit te wisselen met beleidsadviseurs uit de regio en Europees Nederland • Ambtenaren van de Unit Natuur binnen het OLB moeten 1 cursus per jaar volgen, het bijwonen van minimaal 1 regionale inhoudelijke conferentie en 1 het realiseren van uitwisseling met collega beleidsadviseurs uit de regio of in Europees Nederland • Aannemen van extra fte (op basis van deze doelen zou dat 6 fte extra zijn)
Planning	2020-2024
Kosten	2.150.000 USD (430.000 USD per jaar aan kosten fte) – 0,05 fte
Begroot	350.000 USD (70.000 USD aan fte per jaar) – 0,025 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie B2 te kunnen evalueren:

- Onderzoek uitgezet voor duurzame fiscale incentives die bijdragen aan de financiering van natuurbehoud.
- Overzicht van haalbare financieringsmechanisme voor uitvoeren natuurbeleid Bonaire.
- Budget voor 1 extra FTE en selectieprocedure opgestart.
- Ontwikkelen van training voor collega ambtenaren.
- Jaarlijkse training aan collega ambtenaren.
- Opzetten periodiek overleg met de natuur NGOs en vaststellen hoe partijen elkaar kunnen versterken in een Memorandum of Understanding (MoU).
- Actieve Commissie natuurbeheer Bonaire.

- Nieuwe financieringsmechanismes actief, waaronder duurzame fiscale incentives.
- Minimaal 1 extra FTE bij unit Natuur bij de Directie Ruimtelijke Ontwikkeling1 cursus gevolgd, 1 conferentie bijgewoond en 1 x uitwisseling met beleidsadviseur uit de regio gehad (elk jaar).

Rol directe belanghebbenden:

- Alle vier de Directies staan open voor trainingen en zorgen dat ambtenaren aanwezig zullen zijn.
- De natuur NGOs werken mee aan het vaststellen van een afspraak tussen de ngo en de overheid, waarbij afspraken worden gemaakt over wie wat doet, zoals bijvoorbeeld monitoren van bepaalde soorten volgens een bepaald protocol om uiteindelijk te zorgen dat capaciteit voor het behouden, herstellen en duurzaam gebruik van de natuur op Bonaire wordt verggroot door betere samenwerking en afstemming.
- De belastingdienst overtuigen, zodat de belastingdienst meewerkt aan het ontwikkelen en mogelijk maken van fiscale incentives.
- De private sector zou mee kunnen werken bij het implementeren van meerdere duurzame financieringsmechanismen.

B3: Versterken handhaving

De handhaving van de natuurwet- en regelgeving, binnen en buiten de nationale parken moet worden verbeterd. De huidige wet- en regelgeving is niet altijd conform duurzame doelstellingen, zoals de vrije vestigingsvergunning van duikscholen of gebruikers van de mangroven. De verschillende processen onder de huidige natuurwetgeving gaan niet altijd goed zoals bijvoorbeeld het doorlopen van de juiste procedures bij het verstrekken van een vergunning onder de natuurwetgeving. En het ontbreekt aan adequate regelgeving voor het gebruik van milieuonvriendelijke producten, zoals plastic tassen en styrofoam bakken.

Ambitie	Efficiënte en effectieve handhaving van de natuur wet- en regelgeving op Bonaire, zowel binnen als buiten de nationale parken en natuurgebieden.
Bijdrage	Gericht op knelpunten K11 en K12.
Doelen	• Goede uitvoering van handhaving van natuurwet- en regelgeving (B3-A). • Naleving van natuurwet- en regelgeving door bevolking en bezoekers (B3-B). • Passende natuurwet- en regelgeving (B3-C).
Impact	• Handhavers bij de Directie Toezicht en Handhaving zijn up-to-date en kunnen proactieve klantgerichte werken onder andere door gebruik van digitale hulpmiddelen. • 5 boswachters opleiden. • Handhavers bij STINAPA zijn up-to-date en kunnen proactieve klantgericht werken onder andere door gebruik van digitale hulpmiddelen. • Hoge tevredenheid van burgers, toeristen en de private sector over de natuurhandhavers op Bonaire. • Schoon Bonaire met hoge biodiversiteit.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder B3 te realiseren:

Doelstelling (B3-A)	Versterken van handhaving natuurwet- en regelgeving
Trekker	Directie RO – afdeling MNB en STINAPA
Directe Stakeholders	Handhavers
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's, bevolking
Activiteiten	• Ontwikkelen en geven van trainingen aan handhavers van OLB en STINAPA 1 keer per jaar • Opzetten en houden van halfjaarlijks overleg tussen beleidsmedewerkers en beleidsuitvoerders milieu & natuur en medewerkers DT&H • Opzetten van een periodiek overleg om te informeren en afstemmen met handhavers uit overige organisaties (de politie, de Kustwacht, de Douane en de Marechaussee) • Update van de informatieve gids voor de dagelijkse praktijk van handhavers op natuur en milieuwet- en regelgeving • Zorgen dat elke handhaver de gids tot zijn of haar beschikking heeft en weet wat erin staat, bij voorkeur digitaal • Ontwikkel test om handhavers te toetsen • Opleiden van 5 boswachters, die actief zijn buiten de nationale parken (salaris nieuwe handhavers komt van Directie Toezicht & Handhaving begroting)
Planning	2020-2024
Kosten	100.000 USD (20.000 USD per jaar) – 0,5 fte
Begroot	0 USD – 0,1 fte

Doelstelling (B3-B)	Versterken van naleving natuurwet- en regelgeving
Trekker	Directie RO – afdeling MN, Directie T&H en STINAPA
Directe Stakeholders	Bevolking, private sector, Boneiru Duradero, Selibon, Natuur ngo's
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's, bevolking,
Activiteiten	• Ontwikkelen van een plan van aanpak voor het realiseren van een meer 'natuur wenselijk' gedrag bij de burger • Stimuleren dat burgers elkaar meer gaan corrigeren op ongewenst gedrag in relatie tot vervuiling en of duurzaam gebruik van natuurlijke bronnen (zie ook B4). • Betrekken van de private sector bij het handhaven van wet- en regelgeving natuur • Betere onderlinge afstemming door goede en constructieve samenwerking tussen handhavers en private sector • Samen met belanghebbenden optuigen van een communicatiecampagne voor bewust maken van de burger over de geldende natuur wet- en regelgeving (zie B4)
Planning	2020-2024

Kosten	137.500 USD (20.000 USD per jaar voor communicatie-activiteiten+ vergoeding Commissie Natuurbeheer) – 0,1 fte
Begroot	37.500 USD voor Commissie Natuurbeheer – 0,1 fte

Doelstelling (B3-C)	Versterken van natuurwet- en regelgeving
Trekker	Directie RO – afdeling MNB
Directe Stakeholders	Directie RO – afdeling realisatie, Unit JAZ, STINAPA, Boneiru Duradero, Selibon
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's, bevolking
Activiteiten	• Vaststellen wenselijke regelgeving in relatie tot de vrije vestigingsvergunning en de druk op de beschermde natuurgebieden • Communiceren en zorgen dat men de CITES-regelgeving naleeft • Ontwikkel en invoering van regelgeving voor het gebruik van milieuonvriendelijke producten • Het versterken van de natuurwet- en regelgeving door het verbeteren van een aantal interne processen zoals voldoende capaciteit voor het verstrekken van vergunningen onder de lokale natuurwetgeving
Planning	2020-2024
Kosten	250.000 USD (50.000 USD per jaar voor inzetten derde partijen) – 0,5 fte
Begroot	0 USD – 0,05 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie B3 te kunnen evalueren:

- Jaarlijkse training handhavers van het OLB en STINAPA met update natuur & milieu wet- en regelgeving gids.
- Periodiek overleg tussen de Directies van het OLB.
- Ingepland periodiek overleg tussen ambtenaren van de politie, de Kustwacht, de Douane en de Marechaussee voor natuur & milieu handhaving.
- Up to date milieu & natuurgids voor handhavers.
- Plan van aanpak 'natuur wenselijk' gedrag burgers.
- CITES-regelgeving.
- Digitale versie van handhaving gids.
- Jaarlijkse testen van kennis van handhavers.
- Afspraken (bijvoorbeeld MoU) met private sector over handhaven natuur & milieu wet- en regelgeving.
- Communicatiecampagne 'natuur wenselijk' gedrag.
- Nulmeting kennis en gedrag burgers over natuur & milieu wet- en regelgeving.
- Budget voor 5 extra handhavers/boswachters buiten de parken (eventueel gefinancierd door nieuwe financieringsmechanisme uit B2).
- 5 nieuwe opgeleide handhavers/boswachters buiten de parken.
- Regelgeving voor het gebruik van milieuonvriendelijke producten.
- Efficiënt en effectief proces voor verstrekken vergunning.

Rol directe belanghebbenden:

- De juridische afdeling van het OLB heeft een belangrijke rol en bijdrage bij de ontwikkeling van nieuwe en aanpassing van bestaande wet- en regelgeving.
- Constructieve bijdrage door directe belanghebbenden per specifiek gebied, zoals visserij, toeristenindustrie etc. voor het vaststellen, overeenkomen en houden aan van wet- en regelgeving die invloed hebben op hun activiteiten. Bespreken met belanghebbenden hoe processen en procedures efficiënter kunnen worden opgezet door betere samenwerking.
- Wild Conscience heeft al een voorstel ingediend voor de verandering van wetgeving omtrent aanvraag bouwvergunningen. Zij kunnen verder ondersteuning bieden. STCB heeft een protocol ontwikkeld voor het certificeren van het gebruik van visnetten en kunnen samen met STINAPA na goedkeuring beleid OLB deze certificering invoeren.

B4: Bewustwording waarde natuur

Essentieel voor het effectief beschermen van ecosystemen en soorten is het bewustzijn van bevolking en de bezoekers van Bonaire over de waarde van natuur op het eiland. Voorlichtingscampagnes kunnen de waarde van de natuur onder de aandacht brengen; het belang van de natuur voor de eigen gezondheid en welzijn, de status van bedreigde soorten, aanwezige milieuproblemen, kennis over natuurwetgeving en welke activiteiten het OLB uitvoert op het gebied van natuurbeheer. Uit enquêtes is gebleken dat het milieu- en natuurbeleid van het eiland nagenoeg onbekend is bij de verschillende doelgroepen. De boodschap over de belangrijke waarde van de natuur dient zowel op het eiland Bonaire als in Europees Nederland te worden gecommuniceerd.

Ambitie	Hoog bewustzijn van de waarde van de natuur bij de burger en bij de bezoeker van Bonaire.
Bijdrage	Gericht op knelpunten K9, K12, K13 en K16.
Doelen	• Bewustwording waarde van de natuur onder de bevolking (B4-A). • Bewustwording waarde van de natuur onder bezoekers (B4-B).
Impact	• Bewustzijn van bevolking over natuur, natuurbeheer, natuurbeleid en gerelateerde aspecten, zoals bijvoorbeeld impact van invasieve soorten is verhoogd. • Toename bewustzijn waarde natuur onder bevolking. • Structureel budget voor communicatie/ voorlichtingscampagnes. • Gedrag toeristen is afgestemd op de toename van hun bewustzijn van waarde natuur.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder B4 te realiseren:

Doelstelling (B4-A)	Werken aan de bewustwording waarde van de natuur onder de bevolking
Trekker	Directie RO – afdeling MNB
Directe Stakeholders	Bevolking, publieke en private sector, jeugd, STINAPA
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's, Rijk

Activiteiten	• Het OLB initieert de ontwikkeling en organiseert de uitvoering van een meerjarige bewustwordingscampagne onder de bevolking in overleg met de directe belanghebbenden voor het realiseren van kennis en bewustzijn over de vigerende natuur wet- en regelgeving en over het natuurbeleid en het natuurplan onder de bevolking van Bonaire • Het OLB betrekt de publieke en private sector bij de ontwikkeling en uitvoering van de campagne • Het realiseren van voldoende budget voor opeenvolgende voorlichtingscampagnes over de waarde van de natuur, over het belang van de natuur voor de eigen gezondheid en welzijn, over bedreigde soorten en milieuproblemen, etc. • Het OLB zorgt dat de effecten van de campagne worden gemonitord (waaronder nulmeting) • Het OLB subsidieert 1 fte voor educatie door STINAPA
Planning	2020-2024
Kosten	575.000 USD (50.000 USD per jaar voor communicatie, 65.000 USD (in 2018), 84.500 USD (in 2019) en 100,000 USD (in 2020, 2021 en 2022) voor educatie door STINAPA) – 0,5 fte
Begroot	91.000 USD (Koepelcampagne natuur Natuurprojectgelden) + 325.000 USD (84.500 USD in 2019 aan STINAPA) 0,025 fte

Doelstelling (B4-B)	Werken aan de bewustwording waarde van de natuur onder bezoekers
Trekker	Directie RO – afdeling MNB en STINAPA
Directe Stakeholders	Toeristen, private sector
Indirecte Stakeholders	Natuur ngo's, Rijk
Activiteiten	• Het OLB initieert een bewustwordingscampagne onder de toeristen in samenwerking met de private sector voor het realiseren van kennis en bewustzijn over de een aantal relevante natuur wet- en regelgeving bij de bezoeker van Bonaire • Het OLB betrekt de publieke en private sector bij de ontwikkeling en uitvoering van de campagne • Het OLB zorgt dat de effecten van de campagne worden gemonitord (waaronder nulmeting) • Het OLB ontwikkelt een opleiding voor gidsen in de toeristenindustrie, waarbij gidsen worden gecertificeerd (duiker en op land) • Het certificeren van 30 gidsen • Het OLB is verantwoordelijk voor het jaarlijks onderhouden en monitoren van de certificatie van gidsen
Planning	2020-2024

Kosten	250.000 USD (50.000 USD per jaar voor communicatie en opleiden van gecertificeerde gidsen) – 0,2 fte
Begroot	0 USD - 0 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie B4 te kunnen evalueren:

- Ontwikkelen communicatiecampagne voor de bevolking.
- Met de belanghebbenden afstemmen wie op welke manier de verschillende doelgroepen benaderd om elkaar te versterken en dit opnemen in een MoU.
- Uitvoeren nulmeting onder de bevolking.
- Overleg plannen met natuurbeheer ngo's over het natuur curriculum op de scholen.
- Intern bespreken en vervolgens met de toeristenindustrie aan welke richtlijnen een duikgids en een gids op land moet voldoen.
- Implementatie communicatiecampagne richting bezoekers van Bonaire in samenwerking met de toeristenindustrie.
- Implementeren van een meerjarige communicatiecampagne voor het creëren van bewustzijn onder de bevolking.
- 2 onderzoeken om de toename van het bewustzijn onder de bevolking te meten.
- Jaarlijkse update van communicatie MoU met de belanghebbenden (ook o.b.v. de uitkomsten van de enquêtes/ standaard assessment methoden).
- Verplichte opleiding voor gidsen. Jaarlijks overleg over natuurcurriculum op scholen.

Rol directe belanghebbenden:

Ieder van de belanghebbenden draagt bij aan de bewustwording richting zijn of haar eigen doelgroep, zoals de toeristenindustrie aan de hoteleigenaren, duikscholen, etc. Bijvoorbeeld de natuurbeheerorganisaties bij hun communicatie richting de jeugd op scholen en specifieke jeugdprogramma's. De Kamer van Koophandel richting hun leden, etc.

B5: Betere samenwerking met belanghebbenden

Een betere samenwerking tussen het OLB en de belanghebbenden zorgt aan de ene kant voor het versterken van elkaars activiteiten en aan de andere kant voor een meer efficiënte inzet van de aanwezige resources. Echter, beter samenwerken is niet eenvoudig en daarom wil het OLB hier gericht aan werken. Samenwerking niet alleen met de organisaties die de natuurgeldenprojecten uitvoeren, maar ook met directe belanghebbenden uit de private sector en overige publieke organisaties, zoals de politie, douane, etc. De betrokkenheid van de belanghebbenden bij lokaal natuurbeleid moet worden verbeterd, zodat er bij deze partijen een gevoel van eigenaarschap ontstaat. De gedachte is om door belanghebbenden eerder bij de verschillende processen te betrekken, de kans groter is dat er eerder gezamenlijke overeenstemming wordt bereikt. Grote internationale NGO's spelen een steeds grotere rol bij het behoud van natuur regionaal en wereldwijd. Ook daar dient het OLB op te anticiperen en gebruik van te maken (Rodriguez et al, 2007).

Ambitie	Door betere samenwerking met belanghebbenden een beter eiland geïntegreerd natuurbeleid en natuurbeheer dat elkaar versterkt en waarbij de aanwezige resources efficiënt en effectief worden ingezet.
Bijdrage	Gericht op knelpunten K9, K10, K12, K13 en K14.
Doel	Goede en constructieve samenwerking met alle belanghebbenden (B5).
Impact	• Efficiënte inzet door onderlinge afstemming en versterking van bestaande resources. • Adequaat optreden, anticiperen en snelle acties door goed onderling overleg. • Gezamenlijk gedragen en tot uitvoering gebracht van een duurzaam proactieve ontwikkeling van Bonaire.

De volgende activiteiten zijn geformuleerd om de ambitie en doelstellingen onder B5 te realiseren:

Doelstelling (B5)	Realiseren van een betere samenwerking met alle belanghebbenden
Trekker	Directie RO – afdeling MN
Directe Stakeholders	Natuur ngo's, ambtenaren OLB & Rijk, Bestuurscollege, Eilandsraad, publieke sector, private sector, toeristen, de Nederlands Caribische eilanden
Indirecte Stakeholders	Bevolking
Activiteiten	Zorgen voor een goede en constructieve samenwerking tussen handhavers en natuurbeleidsmedewerkers en ➢ de organisaties die de natuurprojectgelden uitvoeren ➢ de overige ambtenaren binnen het OLB en van het Rijk ➢ de besturende entiteiten, zoals het Bestuurscollege en de Eilandsraad ➢ de private sector en overige publieke organisaties, zoals de politie, douane, etc. ➢ (internationale) ngo's op basis van een intentieverklaring tussen natuurbeleidsmedewerkers, natuurhandhavers en de natuur ngo's op Bonaire ➢ besturende entiteiten van het OLB en STINAPA op basis van een nieuwe beheersovereenkomst tussen natuurbeleidsmedewerkers, natuurhandhavers, besturende entiteiten van het OLB en STINAPA ➢ de natuurbeleidsmedewerkers van de overige 5 Caribische Nederlandse eilanden • Inzichtelijk maken welke belanghebbenden welke rol spelen in de uitvoering van natuurbeleid lokaal • Met de verschillende belanghebbenden activiteiten en afspraken in een overeenkomst vastleggen en deze afspraken monitoren in halfjaarlijks overleg • Vastleggen van afspraken en harde eisen aan zowel STINAPA als het OLB met betrekking tot goed bestuur, handhaving, (financiële) ondersteuning, etc.

	• Verstevigen van de banden met de overige Nederlands Caribische eilanden door kennis en informatie uit te wisselen en onderzoekagenda's af te stemmen • Tevredenheidsonderzoek (met knel- en verbeterpunten) over samenwerking OLB met belanghebbenden in relatie tot natuurbeleid • Deelname aan overkoepelende verbanden, zoals OCTA • Periodieke overleggen met alle directe belanghebbenden
Planning	2020-2024
Kosten	100.000 USD (20.000 USD per jaar) – 0,5 fte
Begroot	0 USD – 0,1 fte

De volgende **mijlpalen** zijn vastgesteld om ambitie B5 te kunnen evalueren:

- Overzicht van rol en activiteiten belanghebbenden in uitvoering van natuurbeleid.
- Met alle relevante belanghebbenden eerste aanzet tot MoU gemaakt.
- Afspraken tussen STINAPA en OLB op papier.
- Besprekingen met collega beleidsmedewerkers op Saba & St Eustatius om samen te werken in natuurbeleid.
- Inzichtelijk krijgen hoe belanghebbenden van het OLB over de huidige samenwerking denken en monitoren wat de verandering is tussen 2020 en 2024.
- Periodiek overleg tussen belanghebbenden o.b.v. van MoU.
- Combineren van natuurbudget door de belanghebbenden op de verschillende activiteiten, zoals communicatie richting specifieke doelgroepen.
- 2 onderzoeken om samenwerking tussen OLB en belanghebbenden te meten.
- Jaarlijks overleg over gemaakte afspraken tussen STINAPA en OLB.
- Minimaal 1 x per jaar overleg met collega beleidsmedewerkers op Aruba, Curaçao, Saba, St Eustatius en St. Maarten.
- Gezamenlijke onderzoekagenda van Bonaire, Saba en St Eustatius.

Rol directe belanghebbenden:

In dit geval wordt van alle partijen uit de publieke en private sector, die belang hebben bij of gericht zijn op natuurbehoud, herstel, handhaving en duurzaam gebruik, verwacht dat zij meewerken door om de tafel te gaan zitten en te bespreken welke rol en activiteiten zij mede oppakken die in dit natuurplan staan beschreven.

6 Conclusie en haalbaarheid ambities

Conclusie

Met dit Natuurplan 2020-2024 heeft het openbaar lichaam Bonaire getracht inzicht te geven in de status van natuurbeleid op Bonaire en doelen gesteld voor de komende vijf jaar. Op basis van de huidige bedreigingen beschreven in hoofdstuk 4 en de overige beleidsprioriteiten en de begroting van het OLB, heeft het OLB een prioritering aangebracht in haar ambities voor de beschermen, behoud en duurzaam gebruik van de natuur van Bonaire.

Ondanks dat Bonaire internationaal gezien wordt als een voorloper op het gebied van natuurbescherming binnen het Caribisch gebied, zijn er grote uitdagingen om dit internationale imago te behouden. Ontwikkelingen in de afgelopen decennia, zoals bevolkingsgroei, hogere toeristenaantallen en klimaatverandering, hebben geleid tot een grotere druk op de lokale ecosystemen. Deze bedreigingen brengen het fundament van de lokale economie, de koraalriffen, in gevaar. Om de Bonairiaanse natuur, en daarmee de economische ontwikkeling, voor de toekomst veilig te stellen, zijn geïntegreerde maatregelen noodzakelijk. Deze maatregelen zijn geïdentificeerd aan de hand van de ambities die het OLB zich heeft gesteld op het gebied van het behoud van de natuur van Bonaire. Deze staan aangegeven in tabel 4.

Tabel 4 - Prioriteiten van het OLB voor de doelen uit dit natuurplan.

Prioriteit	Natuur ambities	Organisatorische ambities
Hoog	**N1**: Bescherming koraalriffen door integraal beheer van de kustzone	**B2**: Meer capaciteit en budget voor natuurbeleid en beheer
	N2: Realisatie mooie en wettelijk beschermde natuurgebieden	**B3**: Versterken handhaving
	N3: Bestrijding invasieve en geïntroduceerde soorten op land en in de zee	**B4**: Bewustwording waarde natuur
Midden	**N4**: Beleid ontwikkelen voor effecten van klimaatverandering op basis van gedegen onderzoek	**B5**: Betere samenwerking met belanghebbenden
	N5: Monitoring ecosystemen, visserij en waterkwaliteit	
	N7: Bescherm en versterk biodiversiteit	
Laag	**N6**: Visserijbeleid	**B1**: Integratie van natuurbeleid in de verschillende beleidsterreinen van het OLB

De ambities staan uitgewerkt in doelen die behaald moeten worden om het behoud van de natuur op Bonaire te kunnen waarborgen. Dit staat beschreven in hoofdstuk 5.

Haalbaarheid

Om deze doelen te bereiken zijn middelen nodig. Tabel 5 geeft een overzicht van de benodigde kosten en capaciteit om alle gestelde doelen te bereiken samen met de huidige begroting en bezetting, zoals beschreven in hoofdstuk 5. Let wel de totale bedragen gaan over een periode van 5 jaar.

Tabel 5 - Overzicht van benodigde financiële middelen en fte versus beschikbare middelen voor de komende 5 jaar.

Ambities	Totaal nodig 2020-2024		Begroot 2020 -2024	
	USD	FTE	USD	FTE
N1 Geïntegreerd kustbeheer	500.000	0,5	0	0
N2 (Nieuwe) natuurgebieden	500.000	0,6	0	0,15
N3 Bestrijden invasieve en geïntroduceerde soorten	1.150.000	0,5	0	0,1
N4 Weerbaar tegen klimaatverandering	500.000	0,25	0	0
N5 Monitoren van flora en fauna	500.000	0,5	0	0,05
N6 Duurzame visserij	375.000	0,25	0	0
N7 Herstel Biodiversiteit	950.000	0,7	0	0,2
B1 Integratie natuurbeleid	150.000	1	0	0
B2 Capaciteit en budget voor natuurbeheer	2.345.000	0,55	350.000	0,18
B3 Versterken handhaving	487.500	0,7	37.500	0,25
B4 Bewustwording	949.500	0,7	403.000	0,03
B5 Samenwerking	100.000	0,5	0	0,1
Totalen	**8.507.000**	**7**	**790.500**	**1**
Rijksfinanciering voor natuurprojecten			**1.946.225**	
Tekort	**5.770.275 USD**		**6 FTE**	

Uit het overzicht wordt duidelijk dat het OLB meer dan **1 miljoen dollar** per jaar tekort komt om de beschreven ambities te realiseren. Daarnaast komt het overgrote deel van het huidige budget uit de ad hoc natuurgeldenprojecten. Deze financiering is niet structureel, hetgeen betekent dat er op de lange termijn een nog veel groter financieel tekort zal ontstaan. De huidige begroting voor natuur is toegewezen aan de afdeling Milieu & Natuur. Het bedrag voor natuur alleen, zonder de natuurprojectgelden, is momenteel circa 160.000 USD per jaar, waaronder budget voor 1 fte, voor natuur en milieueducatie door STINAPA en de vergoeding voor de leden van de Commissie Natuurbeheer.

Indien het OLB kiest om alleen de doelen met een hoge prioriteiten te realiseren (de rood aangegeven doelen in tabel 4 N1, N2 en N3), wordt het te kort teruggebracht naar circa **570.000 USD per jaar**, en 3fte zie tabel 6. Echter het aandachtspunt dat de natuurprojectgelden eenmalig zijn en binnen 2 jaar wegvallen, is dan **nog niet** geadresseerd.

Tabel 6 - Overzicht van financieel en fte te kort als focus ligt op prioriteiten.

Ambities	Totaal nodig 2020-2024		Begroot 2020 -2024	
	USD	FTE	USD	FTE
N1 Geïntegreerd kustbeheer	500.000	0,5	0	0
N2 (Nieuwe) natuurgebieden	500.000	0,6	0	0,15
N3 Bestrijden invasieve en geïntroduceerde soorten	1.150.000	0,5	0	0,1
N4 Weerbaar tegen klimaatverandering	500.000	0,25	0	0
B2 Capaciteit en budget voor natuurbeheer	1.495.000	0,55	350.000	0,18
B3 Versterken handhaving	487.500	0,7	75.000	0,25
B4 Bewustwording	949.500	0,7	325.000	0,03
Totalen	**5.582.000**	**4**	**790.500**	**1**
Rijksfinanciering voor natuurprojecten			**1.946.225**	
Tekort	**2.845.275 USD**		**3 FTE**	

Met andere woorden, het OLB ervaart een ernstig financieel te kort om de benodigde ambities te kunnen realiseren. Daarmee wordt de haalbaarheid van de ambities en daarmee de impact van dit natuurplan ernstig ondermijnd.

Wat nu?

Hoe om te gaan met dit tekort aan capaciteit en budget? Allereerst is het van groot belang dat er meer budget beschikbaar wordt gesteld. Het huidige budget van de afdeling Milieu & Natuur van het OLB is bijlange na niet toereikend. Daarom heeft het OLB als allerhoogste prioriteit gesteld om een groter budget en meer capaciteit te realiseren. Het OLB gaat met de Rijksoverheid in gesprek over aanvullende financiële steun. Echter, daarnaast is het van belang dat het OLB zelf naar alternatieve financieringsmiddelen gaat zoeken. Dit wordt gedaan vanuit de gedachten dat private partijen, zoals gebruikers of vervuilers van natuur, financieel zouden kunnen bijdragen aan de natuurbescherming op het eiland. Deze activiteit zal prioritair zijn.

Om de problemen met de hoogste urgentie snel aan te kunnen pakken, zal meer synergie worden gezocht in betere samenwerking met bestaande partners en in de toekomst met nieuwe partners uit de maatschappij. Op deze manier kan de huidige capaciteit zo efficiënt mogelijk worden ingezet. Gezien de overlap met veel andere beleidsterreinen op Bonaire, zal er ook worden onderzocht waar ondersteuning van andere departementen mogelijk is met betrekking tot natuurbeleid. Door slimmer gebruik te maken van de bestaande middelen bij directe belanghebbenden kan meer synergie worden bereikt.

De uitdagingen om de Bonaireaanse natuur te behouden zijn groot en ambities en doelen leggen de lat voor het OLB hoog. De geformuleerde ambities zijn echter van cruciaal belang om de natuur, en daarmee het fundament voor de lokale economie en welzijn van de bevolking te kunnen waarborgen. Het OLB beseft zich dat zij niet alleen staat in het verwezenlijken van haar ambities. Het draagvlak voor gedegen natuurbeleid op Bonaire en vanuit Nederland, is onverminderd groot. Wij zijn er dan ook van overtuigd dat we in staat zullen zijn om natuur op Bonaire ook voor de toekomst veilig te kunnen stellen. Het vervolg is om een plan van aanpak te ontwikkelen, waarin de aanpak van de hoogste prioriteiten nader wordt uitgewerkt.

Referenties

1. Bak, R. P. M., Nieuwland, G. & Meesters, E. H. Coral reef crisis in deep and shallow reefs: 30 years of constancy and change in reefs of Curacao and Bonaire. Coral Reefs 24, 475–479 (2005).
2. van Beukering P, Botzen W, Wolfs E, (2012) The non-use value of nature in the Netherlands and the Caribbean Netherlands. Applying and comparing contingent valuation and choice modelling approaches for the Ministry of Economic Affairs the Netherlands.
3. van der Burg, W.J., van Buurt, G. Key Elements towards a Joint Invasive Alien Species Strategy for the Dutch Caribbean. Imares Wageningen UR. (2014).
4. van der Burg, W.J., de Freitas, J., Debrot, A.O., Lotz, L.A.P. Naturalised and invasive alien plant species in the Caribbean Netherland: status, distribution, threats, priorities and recommendations. Plant research International, part of Wageningen UR. (2012).
5. van Buurt, G., Debrot, A. Introduced agricultural pests, plant and animals diseases and vectors in the Dutch Caribbean, with an “Alert species” list. Imares Wageningen UR. (2012).
6. van Buurt, G. & Debrot, A. Preliminary overview of exotic and invasive marine species in the Dutch Caribbean. Imares Wageningen UR. (2011).
7. van Buurt, G. & Debrot, A. Exotic and invasive terrestrial and freshwater animal species in the Dutch Caribbean. (2012).
8. CBS. Bevolkingsontwikkeling in Caribisch Nederland. 2016 Available at: http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=80539ned&D1=0-1,9-10&D2=a&D3=a&HDR=T&STB=G1,G2&CHARTTYPE=1&VW=T. (Accessed: 18th February 2017)
9. Commissie Pourier. Rapport van de Commissie Integrale Sociaal-Economische Aanpak Bonaire. (1992).
10. Croes, R., Rivera, M., Semrad, K., Shapoval, V., Van Niekerk, M. 2017 – 2027 Tourism: synergizing people & nature for a better tomorrow. The Caribbean’s 1st Blue Destination, The Dick Pope Sr. Institute for Tourism Studies, Florida (2017). Available at www.tourismbonaire.com/strategic tourism plan.
11. Davaasuren, N. & Meesters, E. H. W. G. Extent and health of mangroves in Lac Bay Bonaire using satellite data. (2012).
12. DCNA team, BioNews, issue 3 – 2017. Dutch Caribbean Nature Alliance (2017)
13. Debrot, A. O. & Bugter, R. Climate change effects on the biodiversity of the BES islands. (2010). doi:Alterra-report 20281
14. Debrot, D., Langley, J., Vermeij, M., Slijkerman, D., Jongbloed, R., van Beek, I., de Freitas, J., Pors, L., Jak, R., Rockmann, C., Cremer, J. Description of the Outstanding Universal Value (OUV) of the Proposed Marine Nomination Properties of the Bonaire and Curaçao Marine Parks (BCMP). Wageningen, Wageningen Marine Research (University & Research centre), Wageningen Marine Research report C003/18 184 (2017).

15. Eilandgebied Bonaire. Natuurbeleidsplan Bonaire 1999-2004. (1999).

16. Eilandgebied Bonaire. Milieubeleidsplan Bonaire 2003 - 2007. (2003).

17. Eilandgebied Bonaire. Ruimtelijk Ontwikkelingsplan Bonaire. (2010).

18. Eilandgebied Bonaire. Evaluatierapport Natuurbeleidsplan Bonaire 1999 – 2004. (2010).

19. Eilandgebied Bonaire. Afvalbeheer- en Uitvoeringsplan Bonaire 2013-2022. (2013).

20. de Freitas, J. & de Lannoy, C. Inventarisatie vegetatie Terrassen Landschap Midden Bonaire (Caribisch Nederland). (2013).

21. van Grinsven, N. , Coolen, Q., Debrot, D., Geurts, K., Holmgren, M., van den Ende, B., van Hooft, P. Strong top-down goat effects on the semiarid island of Bonaire. NAEM (Netherlands Annual Ecology Meeting), Lunteren, The Netherlands (2016).

22. Hagedoorn, L., Dijkstra, H., van Beukering, P., Luján Gallegos, V. & Smith, M. Sustainable Finance in EU Overseas Territories - An assessment of sustainable finance mechanisms in the Caribbean region. JNCC Report No. 606. JNCC, Peterborough. (2017).

23. Hoegh-Guldberg, O. et al. Coral reefs under rapid climate change and ocean acidification. Science (New York, N.Y.) 318, 1737–42 (2007).

24. Jackson, J., Donovan, M., Cramer, K. & Lam, V. Status and Trends of Caribbean Coral Reefs: 1970-2012. (2014).

25. Koster, G. Mapping runoff and erosion to reduce urban flooding and sediment flow towards sea. A case study for the Playa catchment, Bonaire. (Wagenigen UR, 2013).

26. Lacle, FA, Wolfs E, Van Beukering P, Brander L, (2012), Recreational and cultural value of Bonaire's nature to its inhabitants, in assignment of the Ministry of Economic Affairs the Netherlands

27. de León, R. et al. Effectiveness of lionfish removal efforts in the southern Caribbean. Endangered Species Research 22, 175–182 (2013).

28. Ministry of Economic Affairs. Natuurbeleidsplan Caribisch Nederland. (2013).

29. Mora, C. A clear human footprint in the coral reefs of the Caribbean. Proceedings. Biological sciences / The Royal Society 275, 767–73 (2008).

30. NOAA. Sea level trends. 2017 Available at: https://tidesandcurrents.noaa.gov/sltrends/sltrends.html.

31. NOAA. Historic hurricane tracks. (2016). Available at: https://coast.noaa.gov/hurricanes/. (Accessed: 21st March 2017)

32. Openbaar lichaam Bonaire. Bonaire National Marine Park – national Tentative List for potential nomination as natural World Heritage, Bonaire (2014).

33. Openbaar lichaam Bonaire. Bonaire and Curacao Marine Parks**,** Potential Nomination as UNESCO World Heritage, Bonaire (2018).

34. Rivera-Milan, F., Simal, F., Bertuol, P., Scott Boomer, G., Population assessment of yellow-shouldered parrot on Bonaire, Caribbean Netherlands. United States Fish & Wildlife Service, Wildconscience, STINAPA, CARMABI. (to be published)

35. Rodriguez, J. P., Taber, A. B., Daszak, P., Sukumar, R., Valladares_padua, C.,

Padua, S., Aguirre, L. F., Medellin, R. A., Acosta M., Aguirre, A. A., Bonacic, C., Bordino, P., Bruschini, J., Buchori, D., Gonzalez, S., Mathew, T., Mendez, M., Mugica, L., Pacheco, L. F., Dobson, A. P., Pearl, M. Globalization of Conservation: A View from the South. SCIENCE, Vol 317, Policy Forum. Environment. (2007).

36. Schep S, Brander L, Van Beukering, Wolfs E, (2013) The touristic value of nature on Bonaire. A multiple valuation techniques approach, in assignment of the Ministry of Economic Affairs the Netherlands

37. Simal, F. Rapport vleermuizen census Bonaire. Wild conscience. (2007).

38. Simal, F., De Lannoy, C., Garcia-Smith, L., Doest, O., de Freitas, J., Franken, F., Zaandam, I., Martino, A., Gonzalez-Carcacia, J. A., Penaloza, C. L., Bertuol, P., Simal, D., Nassar, J. M. Island-island and island mainland movements of the Curacaoan long-nosed bat, Leptonycteris curasoae. Journal of Mammalogy Advance Access publiched May, 13. (2015).

39. Slijkerman, D. et al. Salina Goto and reduced flamingo abundance since 2010. (2013). doi:10.13140/RG.2.1.2700.2961

40. Steneck, R. S., Arnold, S. N., León, R. De & Rasher, D. B. Status and Trends of Reef Bonaire. University of Maine, School of Marine Science (2015). doi:10.1017/CBO9781107415324.004

41. STINAPA. Bonaire National Marine Park: Hurricane Matthew - Reef Damage Assessment. (2016).

42. STINAPA. Jaarrekening Stichting Nationale Parken Bonaire. (2015).

43. de Vriesa, P., Slijkerman, D., Kwadijk, C., Kotterman, M., Posthum, L., de Zwart, D., Murk, A., Foekemaa, E. The toxic exposure of flamingos to per- and Polyfluoroalkyl substances (PFAS) from firefighting foam applications in Bonaire. Wageningen Marine Reszearch, Marine Pollution Bulletin 124(1), 15 Novemebr 2017, 102-111 (2017).

44. van Werven, G., Jepma, C. & Bakker, W. Masterplan strategische ontwikkeling Bonaire 2010-2025. (2010).

45. Willes, S., Nava, M., Schut, K. & Stapleton, S. Research and Monitoring of Bonaire's Sea Turtles: 2015 Technical Report. (2015).

46. Wolfs Company. What's Bonaire's Nature Worth? The Economics of Ecosystems and Biodiversity (policy brief). (2014).

ANNEX 1 – Overzicht belanghebbenden

Op basis van een ‘review’ document en 1-op-1 gesprekken is onderstaande tabel gecreëerd. Hierbij wordt aangegeven hoe belanghebbenden hun afhankelijkheid van natuur zien, welke invloed zij aangeven op de natuur te hebben en welke invloed de overheid heeft op hun eigen activiteiten in relatie tot natuur.

Bij het mogelijk trekken van conclusies op basis van bovenstaande tabel moet in ogenschouw worden genomen, dat deze tabel een overzicht op hoofdlijn geeft en dat er daardoor geen nuancering is aangebracht. Daarnaast zijn partijen zoals Selibon N.V., Water- en Energiebedrijf Bonaire N.V. en Bonaire Agri & Aqua Business (nog) niet gevraagd om input te leveren.

Tabel 7 Overzicht van rol belanghebbende in relatie tot natuur en beleid overheid

Belang-hebbende partij	Afhankelijk van natuur	Invloed op natuur	Invloed van overheid op eigen activiteiten
BONHATA	Natuur en toerisme zijn afhankelijk van elkaar op Bonaire	Positief en negatief, toeristen op Bonaire hebben respect voor natuur	Negatieve invloed door gebrek aan handhaven en gebrek aan maatregelen ten aanzien van vrij vestigingsbeleid
CRFB	Kernactiviteit is restauratie van koraal	Ja, positief door herstel van koraalpopulatie	Niet duurzame kustontwikkeling en gebrek aan regulering en handhaving van niet duurzame visserij en onvoldoende beleid op oorzaken van waterverontreiniging
CURO	Zonder gezond onderwaterleven, geen duikers	Denkt geen invloed te hebben	Omdat overheid niet afstemt wordt vaak onhaalbare of niet passende wet- en regelgeving ontwikkeld

Cargill	Voor zoutproductie	Ja, beheren van ramsar gebied en beschermd broedgebied	Gebrek aan goede communicatie over wet- en regelgeving en gebrek aan handhaving
Echo	Kernactiviteit is het beschermen van Lora en hun leefomgeving	Ja, positief door te werken aan natuurherstel	Negatief door uitstel van beslissingen en door het gebrek aan naleven van wet- en regelgeving
STCB	Kernactiviteit is het beschermen van zeeschildpadden en hun leefomgeving	Ja, positief door bescherming van zee-schildpadden	Gebrek aan visie, duurzaam beleid en handhaving daarvan
STINAPA	Kernactiviteiten is het beschermen, behouden en herstellen van de natuur in de parken	Gebruikers parken hebben impact op natuur	Ruimtelijke ontwikkelingsplannen en wijziging van wetgeving
TCB	Natuur is niche market in toerisme industrie op Bonaire	Ja, toerisme heeft een negatieve impact op natuur	Uitstel van beslissingen heeft invloed op de ontwikkeling van toerisme en het beperken van verontreiniging
Wayaka Advies	Kernactiviteit is het stimuleren van duurzame landbouw en veeteelt	Positief door stimuleren van duurzame landbouw en veeteelt	Gebrek aan structurele financiering, niet functionerende interne processen bij overheid en gebrek aan beleid
Wild-conscience	Kernactiviteit is het beschermen van de vleermuizen en hun leefomgeving	Positief door werken aan beschermen van vleermuizen, schrijven van artikelen en inventarisatie studies	Gebrek aan beleid voor duurzaam gebruik van grotten. Gebrek aan duidelijkheid omtrent wet- en regelgeving en handhaving daarvan
WWF-NL	Kernactiviteiten is het beschermen,	Positieve impact door werk WWF	Negatief en positief (door ruimtelijke ontwikkeling,

	behouden en herstellen van natuur	wetgeving en handhaving)

ANNEX 2 – Ontwikkelingsproces natuurplan en inspraak belanghebbenden

De inspraak in het natuurplan is als volgt verlopen. Allereerst is een werkgroep gevormd met betrokken ambtenaren van de verschillende afdelingen binnen de directie Ruimte en Ontwikkeling, waarin ook de Commissie natuurbeheer Bonaire plaats heeft. De volgende afdelingen van de directie Ruimte en Ontwikkeling zijn vertegenwoordigd in de werkgroep: beleid ruimtelijke ordening, beleid economische zaken, vergunningen en realisatie (van de directie Ruimte en Ontwikkeling). Met deze werkgroep en op basis van het bestaande natuurplan en de resultaten uit de evaluatie van het vigerende natuurplan, is een eerste conceptversie ontwikkeld. Na het afronden van de eerste conceptversie van het natuurplan is een workshop georganiseerd waarbij een inhoudelijke discussie met ambtenaren van het OLB heeft plaatsgevonden. Aansluitend op de workshop, hebben deelnemers een termijn van twee weken gekregen om schriftelijk feedback te geven op het concept natuurplan.

Tijdens een bijeenkomst met belanghebbenden buiten het OLB, was het idee om deze eerste conceptversie te bespreken. Echter de insteek om een eerste versie te maken, zodat partijen daarop konden reageren, heeft de indruk gegeven dat er al een 'kant en klare' versie lag van het natuurplan[8]. Daar heeft het niet kunnen rondsturen van de eerste conceptversie aan bijgedragen. Vervolgens is een 'review document' opgesteld om alsnog input en een bijdrage van de meest relevante belanghebbenden te ontvangen. Dit document is in het Engels gemaakt, zodat een aantal belanghebbenden die de Nederlandse taal niet machtig zijn, wel hun bijdrage konden leveren. Uiteindelijk moet het natuurplan in het Nederlands worden geschreven, aangezien het de officiële taal is van het OLB. Echter het feit dat het natuurplan in het Nederlandse is geschreven, heeft bijdragen aan verwarring. Als vervolgstap hebben met de belanghebbenden, waarvan hun kernactiviteiten direct te maken hebben met natuur, 1-op-1 gesprekken plaatsgevonden. Tijdens deze gesprekken zijn hun op- en aanmerkingen op het natuurplan en hun input via het 'review document' besproken.

De finale versie wordt publiek gepresenteerd aan alle belanghebbenden en belangstellenden op het eiland. Tijdens deze bijeenkomst wordt de mogelijkheid geboden om plenair vragen te stellen. Tevens wordt de mogelijk geboden om schriftelijk te reageren binnen een termijn van 1 week. Helaas is de termijn kort in verband met de oplevering van de finale versie.

De finale versie van het natuurplan wordt vervolgens gepresenteerd aan het bestuurscollege van Bonaire. Na vaststelling door het bestuurscollege wordt het natuurplan voorgelegd aan de eilandsraad voor goedkeuring.

[8] BONHATA heeft aangegeven dat zij eerder bij het proces hadden willen worden betrokken om gezamenlijke standpunten en knelpunten vast te stellen om vervolgens de belangrijkste thema's te kiezen in plaats van commentaar te leveren op een concept natuurplan.